

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Romana Smagin

Mentor: doc. dr. Anton Kramberger

Somentorica: red. prof. dr. Mirjana Nastran Ule

***ŠTUDIJA ETNIČNIH STEREOTIPOV IN PREDSODKOV
OTROK V VRTCU KULTURNO MEŠANEGA OKOLJA
(primer: VVO Jesenice)***

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

SEZNAM TABEL IN GRAFOV	4
1.UVOD.....	6
2. TEORETIČNI DEL.....	9
2.1. HIPOTEZE, CILJI, NAMEN	9
2.2. TEORETSKE OSNOVE ŠTUDIJE: STEREOTIPI IN PREDSDODKI.....	10
2.2.1. KAJ SO TO STEREOTIPI IN PREDSDODKI IN ALI MED OBEMA OBSTAJA POVEZAVA?.....	10
2.2.2. KAKŠEN IZVOR IMAJO?	12
2.2.3. ZAKAJ OBSTAJAJO?	13
2.2.4. KAKO SE UPORABLJAJO?	14
2.2.5. ALI SO PREDSDODKI IN STEREOTIPI VEDNO ENAKI?	16
2.2.6. ALI JIH LAHKO SAMI SPREMENIMO OZ. REDUCIRAMO IN KAKO?	18
2.2.7. KDO STEREOTIPOM IN PREDSDOKOM NAJPOGOSTEJE PODLEŽE?	19
2.3. JAVNOMNENJSKI VPOGLED V PROBLEMATIKO ETNIČNOSTI V SLOVENIJI (1968 – 1998)	20
2.4. STEREOTIPI IN PREDSDODKI PRI OTROCIH.....	32
2.4.1. KAJ VPLIVA NA RAZVOJ PREDSDOKOV IN STEREOTIPOV PRI OTROCIH?	32
2.4.2. KAKO RAZUMETI TE FENOMENE PRI OTROCIH?	33
2.4.3. PO RAZUMEVANJU IN REDUKCIJI: O GENERALIZACIJI VEDENJSKIH SPREMENB IN SLEDEČIH STRATEGIJAH	34
2.5. KULTURNO MEŠANA OKOLJA IN OTROCI V VVO-JIH.....	36
3. EMPIRIČNI DEL	40
3.1. PROBLEM, VZOREC IN METODE DELA	40
3.2. TABELE NAJBOLJŠIH PRIJATELJEV	41
3.3. FAKTORJI PRIJATELJEVANJA OTROK: JEZIK DRUŽINSKEGA SPORAZUMEVANJA, TIP BIVALNEGA OKOLJA DRUŽINE IN ETNIČNA OZNAKA BIVALNEGA OKOLJA DRUŽINE	45
3.4. PROGRAM PAJEK: MREŽE PRIJATELJEV IN INTERPRETACIJE LE-TEH	55
3.4.1. HRUŠICA	55
3.4.2. TAVČARJEVA	59
3.4.3. TOMŠIČEVA	61
4. INTERPRETACIJA REZULTATOV	66
4.1. REZULTATI TERENSKEGA RAZISKOVANJA.....	66
4.2. UGOTOVITVE: O HIPOTEZAH IN CILJIH.....	68
5. ŠIRŠI ZAKLJUČKI O OBRAVNAVANI TEMI	71
6. SKLEPNE MISLI	75

7. VIRI IN LITERATURA.....	79
PRILOGA.....	81
HRUŠICA	81
TAVČARJEVA	82
TOMŠIČEVA.....	84

SEZNAM TABEL IN GRAFOV

Tabela 2.1	20
Tabela 2.2	21
Tabela 2.3	21
Tabela 2.4	22
Tabela 2.5	22
Tabela 2.6	23
Tabela 2.7	23
Tabela 2.8	23
Tabela 2.9	24
Tabela 2.10	24
Tabela 2.11	25
Tabela 2.12	25
Tabela 2.13	26
Tabela 2.14	26
Tabela 2.15	26
Tabela 2.16	27
Tabela 2.17	28
Tabela 2.18	28
Tabela 2.19	28
Tabela 2.20	29
Tabela 2.21	30
Tabela 2.22	30
Tabela 2.23	30
Tabela 2.24	39
Tabela 2.25	39
Tabela 2.26	39
Tabela 3.1: Mreža prijateljev v vrtcu Hrušica.....	41
Tabela 3.2: Mreža prijateljev v vrtcu Tavčarjeva	43
Tabela 3.3: Mreža prijateljev v vrtcu Tomšičeva.....	44
Tabela 3.4 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Hrušica.	46

Tabela 3.5 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Hrušica	47
Tabela 3.6 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Hrušica....	48
Tabela 3.7 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Tavčarjeva	49
Tabela 3.8 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tavčarjeva.....	50
Tabela 3.9 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tavčarjeva.....	50
Tabela 3.10 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Tomšičeva.	52
Tabela 3.11 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tomšičeva.....	53
Tabela 3.12 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tomšičeva.....	54
3.13 OSNOVNA TABELA PAJEK HRUŠICA.....	55
3.14 Pajek Hrušica – jezik sporazumevanja v družini	57
3.15 Pajek Hrušica – etnična oznaka bivalnega okolja.....	57
3.16 Pajek Hrušica – tip bivalnega okolja družine.....	58
3.17 OSNOVNA TABELA PAJEK TAVČARJEVA	59
3.18 Pajek Tavčarjeva – jezik sporazumevanja	60
3.19 Pajek Tavčarjeva – etnična oznaka bivalnega okolja.....	60
3.20 Pajek Tavčarjeva – tip bivalnega okolja družine	61
3.21 OSNOVNA TABELA PAJEK TOMŠIČEVA	61
3.22 Pajek Tomšičeva – jezik sporazumevanja.....	63
3.23 Pajek Tomšičeva – etnična oznaka bivalnega okolja.....	63
3.24 Pajek Tomšičeva – tip bivalnega okolja družine.....	63

1.UVOD

Naloga izpostavlja in obdeluje problematiko etničnih stereotipov in predsodkov. Ti so v zadnjem času zopet opaznejši družbeni fenomeni, kar lahko pripišemo različnim vzrokom, pojav pa predvsem prinaša tudi različne posledice. Tako vzroki kot posledice so predmet pričujočega dela, ki se v empiričnem delu problemsko osredotoča na otroke: ti so nosilci naše prihodnosti in jih je zato potrebno raziskovati, na ta način razumeti sedanjost in predvidevati prihodnost. Kajti le otroci, ki bodo živeli življenje brez intenzivno izražajočih etničnih stereotipov in predsodkov, bodo morda tvorci drugačne, strpnejše in za vse prijaznejše prihodnosti.

Dandanes je svet prepreden z nasiljem v resničnosti in v medijih, v zadnjem času je vse bolj »popularen« (legitimen ali ne) boj proti terorizmu, svetovna skupnost ve za veliko netolerantnih režimov, ki kršijo tudi temeljne človekove pravice. Vse to dopuščano dogajanje pa doživljajo in bolj ali manj intenzivno spremljajo najmlajši člani družbe, otroci. In ravno otroci so tudi v tisti fazi življenja, ko se njihovi možgani najhitreje polnijo, ko se učijo z najvišjo potenco, ko – tudi s posnemanjem – iščejo in ustvarjajo svoj »prav« in »narobe«. Zato je nujno, da se vsi posvetimo svojim vzorcem vedenj, ki dajejo zgled otrokom in za to prevzamemo odgovornost. V kolikor namreč mi, starejši člani družbe, zgolj prikimavamo in ne verjamemo zunanjim pritiskom »skupnosti«, ki se trudi predstaviti in uveljaviti pomembnost koncepta tolerance na vseh področjih družbenega življenja, se bo razkorak med govorjenim in udejanjanjem brez dvoma pokazal¹. Še najbolj izrazito pa se bo ta prepad videl med najiskrenejšimi predstavniki človeštva, torej med otroci.

To razmišljanje me je navedlo še na ožje področje, na našo domovino. Kako se ta dvoumnost tolerantnega govora in netolerantnega delovanja kaže v Sloveniji, med slovenskimi otroci? Kako slovenski najmlajši doživljajo etnično, religijsko, kulturno in drugačno pestrost prebivalstva, ki je z leti le še večja? Jih razlike med vsemi begajo ali ne? Spoštujejo to medsebojno različnost ali se na teh osnovah (raz)vrednotijo?...

¹ Tak prepad je obstajal že v zgodovini: v antični Grčiji, zibelki demokracije, so le redki moški, sicer edini akterji družbenega življenja, zares govorili resnico in se po njej tudi ravnali. Eden zglednih primerov takega človeka je bil Sokrat, ki je s svojo osebnostjo in delovanjem vznemirjal lažnivce tedanjega časa, danes pa z občudovanjem beremo o njegovi skriti, a zelo pomembni avtoriteti. Njemu podobnega človeka bi zelo potrebovali tudi mi... (literatura o Sokratu: <http://www.2020site.org/socrates/personalcharacteristics>; Kopp, 1968).

Vprašanj je vse več. Jaz pa sem se odločila iskati razumevanje - s pomočjo smernic, ki po mojem mnenju vodijo k odgovorom...

Zato me bodo v nalogi vodila predvsem vprašanja: »Ali med otroci, ki obiskujejo vzgojno-varstvene organizacije (kot institucije, znotraj katerih se otroci združujejo), obstajajo etnični stereotipi in predsodki?«, »Na kakšne načine in v kolikšni intenziteti se le-ti izražajo?«, »Zakaj do tovrstnega vedenja sploh pride?« in »Kaj lahko storimo, da bi se stanje v prihodnosti izboljš(ev)alo?«.

Naloga je razdeljena na teoretični in empirični del, ki je povezan tudi s terenskim delom. V teoretičnem delu naloge je pozornost posvečena predvsem temeljnemu konceptu socialne psihologije, s katerimi bom med ustvarjanjem naloge operirala, in tistim družbenim fenomenom (etničnim stereotipom in predsodkom), ki jih bom proučevala. Vse skupaj bom poskušala povezati z in aplicirati na obstoječe stanje v slovenski družbi in v svetu, ter glede na dejanski obstoj teh fenomenov v naši družbi poskusila obravnavati še posledične sodobne (predvsem negativne) družbene pojave in dejstva, ki spremljajo in usmerjajo našo sedanost in življenje. Teorija naj bi tako izrisala sliko sodobnega sveta oz. Slovenije, pri čemer je poudarek na populariziranem konceptu tolerance, dejanski etnično in drugače pisani sestavi prebivalcev Slovenije in praviloma latentni(mi), a z okoliščinami pogojeni(mi) (dejanji) nestrpnosti.

Praktični del naloge obsega tri dele: predstavitev koncepta terenskega dela v VVO Jesenice, opis uporabljene metodologije in izsledke dejanskega terenskega dela. To praktično delo osrednjo pozornost posveča proučevanju mreže najboljših prijateljev v treh različnih enotah VVO Jesenice kot eni izmed značilnih manifestacij etnično selektivnega (stereotipnega in predsodkovnega) vedenja otrok. Obenem pa raziskovanje postreže tudi z nekaterimi dodatnimi podatki o bivalnem okolju in družinah otrok, s pomočjo katerih se lažje povezovalno interpretira dejansko stanje in podatke iz mreže prijateljev. V ta namen se predstavljene zbrane podatke uredi in jih z ustreznimi metodami analitsko obdelata ter vse skupaj interpretira.

V zaključku se poskuša teoretični in praktični del naloge združiti v tako celoto, ki bo smiselno zadovoljila tako mene kot avtorico kot tudi bralce, ki se bo nanašala na

veljavnost zastavljenih hipotez in nudila še usmeritve, skladne z že omenjenim vprašanjem »Kaj lahko storimo, da bi se stanje v prihodnosti izboljš(ev)alo?«.

2. TEORETIČNI DEL

2.1. Hipoteze, cilji, namen

Na temeljih predstavljene problematike naloge z naslovom »Študija etničnih stereotipov in predsodkov otrok v vrtcu kulturno mešanega okolja (primer: VVO Jesenice)« sem oblikovala različne hipoteze, ki imajo predvsem vlogo usmerjevalca raziskovalčeve pozornosti. Z njihovo pomočjo lahko osredotočeno raziskujemo izpostavljene vidike tematike, potrdimo ali ovržemo same vsebine hipotez in tako delamo korake k boljšemu razumevanju.

Hipoteze v okviru raziskovalne študije z zgoraj navedenim naslovom so:

1. Splošne:

- o *Vsi ljudje imajo stereotipe in predsodke.*
- o *Stereotipi in predsodki se zmanjšujejo ob stiku s pripadniki drugih in drugačnih skupin.*
- o *Etnični stereotipi in predsodki pomembno vplivajo na kvaliteto sobivanja ljudi v kulturno mešanem okolju.*

2. Posebne:

- o *Otroci v VVO so zrcalna slika vzorcev staršev in skrbnikov, zato je mogoče raziskovati etnične stereotipe in predsodke kot dejavnike, ki vplivajo na delovanje otrok v celoti.*
- o *Tudi otroci v VVO Jesenice zrcalijo morebitne stereotipe in predsodke svojih staršev ali skrbnikov, na ta način nadaljujejo neko medkulturno nestrpnost na Jesenicah, s tem pa tudi sebi že onemogočajo duhovno rast, razvoj, spremembe...*
- o *Ti otroci imajo zaradi izpostavljenosti kulturni mešanosti enkratno možnost spremeniti situacije etnične (ne)strpnosti na Jesenicah, a tega ne morejo storiti sami.*

Cilj je pokazati, da že zgolj obstoj tovrstnih fenomenov (konkretno etničnih stereotipov in predsodkov) negativno vpliva na konstruktivnost medsebojnih odnosov in doseganje visoke kvalitete bivanja, kar je pravzaprav želja vsakega posameznika. Gre za to, da vsak človek, torej tudi otrok, ki poseduje (etnične) stereotipe in predsodke, ne more neobremenjeno vzpostavljati stikov in odnosov s predstavniki »drugačnih«, zato se že v začetni točki omeji in si z vztrajanjem v že obstoječih okvirih ne zagotavlja osebnostne

rasti, posledično pa se ne razvija niti skupnost v celoti. Pri tem je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da imamo latentne predsodke in stereotipe vsi, razlikujemo se le po pogostosti in intenzivnosti izražanja teh.

V kulturno mešanem okolju (kot je tudi občina Jesenice) sta taka nestrpnost in stagniranje duhovnega razvoja družbe še bolj opazna, na primeru otrok v VVO pa tudi problematična pojava. Namreč, če hipoteza o nerazvijanju skupnosti zaradi nestrpnih odnosov drži, rast, razvoj in spremembe mnenj prenehajo nastajati že v fazi zgodnjega otroštva. In če se to dogaja že ko otroci obiskujejo vrtce, je omenjena posledica na ravni (v tem primeru lokalne) skupnosti povsem logična, za predstavnike te določene skupnosti pa vsekakor vsaj neprijetna.

Namen pričujoče naloge pa je opozoriti občo družbo, starše, skrbnike, vzgojitelje in druge vzornike otrok, da v obdobju primarne socializacije otroci prevzemajo njihove (tudi nestrpne) vzorce vedenja in komunikacije, tako ohranjajo (pogosto neutemeljene) etnične stereotipe in predsodke ter pravzaprav zagotavljajo kontinuiteto kulturno in drugače nestrpnega vedenja in enakega socializacijskega kroga. Zato je bistveno, da se tega vsi zavedamo in svojo odraslost sproti potrjujemo s premišljenim govorjenjem in delovanjem. Le z zavedanjem in upoštevanjem lastnega vpliva lahko novim generacijam zagotovimo možnost oblikovanja drugačne prihodnosti.

2.2. Teoretske osnove študije: stereotipi in predsodki

2.2.1. Kaj so to stereotipi in predsodki in ali med obema obstaja povezava?

V nalogi bom s konceptom stereotipa oz. stereotipiziranja označevala »proces pripisovanja lastnosti posameznikom na osnovi njihove skupinske pripadnosti« (Ule, 1997: 156), kar tistim, ki proces stereotipiziranja izvajajo, poenostavi sicer kompleksno realnost, v resnici pa mnogokrat izkrivlja resničnost,² saj stereotip velja tudi za »selektivno, samoizpolnjujočo in etnocentrično sodbo« (Ule, 1997: 156). Etnični stereotipi, ki so v nalogi obravnavani, pa se opredeljujejo kot »poenostavljene in

² Čeprav vsebine stereotipov dostikrat vsebujejo »zrno resnice«, saj je njihova naloga tudi poudariti tipične in za nas pomembne poteze objektov (Ule, 1997: 157).

neutemeljene sodbe o narodih ali nacionalnih skupinah oz. pripadnikih le-teh« (Ule, 1997: 157).

Primerjalno na tem mestu navajam tudi eno izmed kanadskih pravnih opredelitev stereotipa, ki skuša predvsem »državi« onemogočiti, da bi ta v prihodnosti delovala na osnovi stereotipov: »stereotip sme biti opisan kot napačna koncepcija, v kateri je oseba (oz. pogostejše skupina) nepravilno prikazana s posedovanjem neželenih lastnosti ali lastnosti, ki jih skupina (oz. nekateri njeni člani) nima. Najpogostejši razlog kršenju dane zakonodaje je tako v tem, da ta odseva in polnomoči obstoječa netočna razumevanja zaslug, sposobnosti in vrednosti posameznih oseb ali skupin v kanadski družbi. To pa nadalje rezultira ali v stigmatizaciji oseb oz. članov skupine ali v sicer nepravilnem ravnanju z njimi.«³.

Predsodki, tudi eden pogostejših predmetov v preučevanju psihologije, so v nalogi skladni z definicijo »imeti (kazanje, povzročanje) nespoštljivega vedenja ali kognitivnih verjetij, ekspresija negativnih čustev, izkazovanje sovražnega ali diskriminatornega vedenja članom neke skupine zgolj na podlagi dejstva, da je posameznik član te skupine«⁴ (Brown, 1995: 8). Etnični predsodki pa se potemtakem navezujejo na vrsto stališč z negativnimi čustvi, verjetji in vedenji do posameznikov, ki so člani (diskriminirane) etnične skupine.

Leta 1939 sta D.Katz in W.Braly delala raziskavo o morebitni povezanosti predsodkov in stereotipov⁵. Ugotovila sta, da obstaja zveza med naklonjenostjo narodom in lastnostmi, ki so jih raziskovanci tem narodom pripisali. Hipotezo sta torej potrdila, veza med obema fenomenoma obstaja. Stereotipi so namreč neke vrste temelj za predsodke, saj lahko služijo kot sredstvo za njihovo izoblikovanje⁶.

³ Vir s svetovnega spleta: Factum of the Respondent Attorney general of Canada.

⁴ Literatura Brown (1995) je v angleškem jeziku, zato sem navajano definicijo in ostale navedbe iz tega vira prevajala sama.

⁵ O tem več v Ule (1997: 158).

⁶ Pri proučevanju stereotipov in predsodkov mora posebej pozoren biti raziskovalec, saj je dejstvo, da obe vrsti fenomenov posedujemo vsi. Razlikujemo pa se po intenzivnosti, frekvenčnosti in oblikah njihovega izražanja, po sprejetju oz. zavračanju posedovanja le-teh in racionalni oz. iracionalni kategorizaciji in uporabi. Raziskovalec naj bi torej svoja izhodišča in predispozicije priznal in jih pri svojem delu upošteval, hkrati pa obdržal nevtrarno, neobremenjeno distanco do raziskovancev – kolikor se le da.

2.2.2. Kakšen izvor imajo?

Izvor stereotipov s sociokulturnega vidika po Brownu (1995: 83-85) lahko opišemo na tri načine:

- Najpreprostejša razlaga je, da stereotipi počivajo v posameznikovi kulturi odraščanja in življenja ter se v običajnih socio-kulturnih situacijah oblikujejo, vzpostavljajo in reproducirajo. To eksplikacijo podpira dejstvo, da so stereotipi vzdržljivi prek dolgih časovnih obdobj, saj se obdržijo zaradi socio-kulturnega prenosa, torej s socializacijo, mediji itd.
- Druga možnost je, da izhajajo iz izstopajočih vidikov socialne realnosti - značilnosti kulturnega vedenja neke skupine ali iz posebnih socio-ekonomskih okoliščin, v katerih se je taista skupina znašla, saj se s tem postavi temelje za oblikovanje stereotipov. Ta (že omenjena) teorija se imenuje »zrno resnice«.
- Tretji opis izvora stereotipov pravi, da so ti zakoreninjeni v mreži socialnih odnosov med skupinami in opravičujejo ali kritizirajo *status quo*. Tej teoriji pravijo tudi »ideološka«, saj opredeljuje ideološko funkcijo stereotipov.

Pomembnejšo prelomnico pri preučevanju stereotipov je v 60-ih letih 20.stoletja izpostavil družboslovec Tajfel, ki je nastanek in uporabo stereotipov razlagal kot normalen kognitivni proces, značilen za vse ljudi. Do tedaj so se namreč stereotipi kot taki obravnavali bolj kot patološki (deviantni) fenomeni, prisotni le pri izstopajočih posameznikih. Tajfel sprva poudarja pomen procesa stereotipiziranja, ki ga razlaga s pomočjo teorije navidezne korelacije,⁷ s socialno-strukturalno teorijo,⁸ kasneje pa se, kot nosilec drugega preobrata teh raziskav, usmeri v analizo socialne identitete⁹ (Ule, 1997: 159).

V okviru izvora stereotipov je dodatno potrebno upoštevati, da le-ti nastanejo tudi zaradi potrebe po poenostavljanju in so rezultat nujnosti sklepanja z omejenimi informacijami (Ule, 1997: 156).

⁷ Oseba vidi navidezno povezavo npr. med subjektom opazovanja in posamezno značilnostjo, zato le-temu pripiše stereotip. Brown (1995: 86) pa trdi, da je iluzorna korelacija pristransko ustvarjanje stereotipov na osnovi redkosti pojavljanja neke situacije, saj naj bi bili v teh primerih bolj nagnjeni k »navideznemu« povezovanju npr. redkosti pojava z nezaželenostjo ali nesprijemljivostjo le-tega. Pri tem pa je pomembna tudi ne- oz. -vključenost posameznika v skupino ter razpoloženje samega človeka (!), ki označuje.

⁸ Le-ta s pomočjo stereotipov razlaga in racionalizira socialne razlike.

⁹ Posamezniki v družbi iščemo in vzpostavljamo svojo socialno identiteto predvsem s primerjavo z drugimi socialnimi skupinami. Pri tem je običajna tendenca pozitivnega ocenjevanja lastne skupine, čeravno morda to ni objektivno, saj čutimo potrebo po pozitivni samooceni.

Če od stereotipov preidemo k predsodkom, bi dejali, da so pogoji za nastanek predsodkov (Ule, 1997: 173) dveh vrst:

- makrosocialni (ekonomsko-politični in kulturno-normativni);
- mikrosocialni (socialno-psihološki izvor – faza zgodnje socializacije, frustracijske in krizne situacije v odraslem življenju).

Ista avtorica (1997: 174) pa navaja tudi naslednje modele razlag oblikovanja predsodkov:

- predsodki nastajajo iz strahu pred tujim in drugačnim, na primer iz potlačenih frustracij iz otroštva;
- oblikujejo se zaradi negotovosti, pogosto pri posamezniku, ki ima nizko stopnjo emocionalne potešitve in bližine ter je hkrati izpostavljen visoki stopnji nadzorovanja, kaznovanja in stroge vzgoje nasploh (taka oseba je po Adornu imenovana avtoritarna osebnost);
- vzroki oblikovanja predsodkov so v socialnem okolju, ker se formirajo prek procesov socialne/družbene konstrukcije osebnosti in socialne kategorizacije sveta.

Današnji posameznik ima tako možnost razumeti, da stereotipi in predsodki dejansko obstajajo v vseh ljudeh, kar vsaj deloma že spreminja pogostost oblikovanja in uporabe obeh. Človek namreč, ki ve, da je tudi sam (lahko) predmet tovrstnih označevanj, navadno postane bolj dovzeten pri uporabi in spreminjanju svojih oznak, namenjenih drugim.

2.2.3. Zakaj obstajajo?

Nekatere »new age« življenjske teorije govorijo o tem, da ima vsaka stvar, ki obstaja ali se zgodi, svoj namen, nauk, razlog. Sledeč tej logiki imajo tudi stereotipi in predsodki svoje naloge oz. funkcije, pomen in učinke, ki naj bi jih dosegli.

Že omenjeni raziskovalec Tajfel je leta 1981 (v Ule, 1997: 161-162) opredelil osnovne funkcije socialnih stereotipov:

- kognitivna (gre za tipizacijo in poenostavljanje s pomočjo stereotipov),
- motivacijska (ohranja in reprezentira pomembne socialne vrednote),
- normativna (ustvarja in ohranja skupinske norme prepričanja),

- razlagalna (stereotipi služijo kot sistem razlag socialnih dogodkov in skupinskih aktivnosti) in
- razlikovalna (ta obstaja med različnimi skupinami; cilj je pozitivna samoocena lastne skupine).

Posplošeno pa bi lahko rekli, da s stereotipiziranjem žrtvujemo bogastvo informacij za posplošene predstave. Drugače rečeno, to je kognitivna ekonomija (Ule, 1997: 162).

Najpomembnejši učinek stereotipov je vpliv na medskupinske odnose, ki so zaradi le-teh usodno zaznamovani.

Predsodki pa so pomembni predvsem zaradi vrednotnih konotacij, ki jih ponujajo individuumu in skupinam (Brown, 1995: 8). S temi konotacijami namreč posamezniki ustvarjamo prve vtise o ljudeh, ki so navadno le ločevanje na simpatije oz. antipatije, vendar pa signifikantno zaznamujejo nadaljnji odnos.

Podobno kot stereotipi tudi predsodki poenostavljajo, večkrat popačijo resnične podobe, najpogosteje pa povzročajo tudi selektivno pozornost opazovalca, ki na tak način dojame le tiste vidike opazovanca, ki so v skladu s predsodki (Ule, 1997: 165).

2.2.4. Kako se uporabljajo?

O načinih uporabe stereotipov je pisal Rupert Brown (1995: 90-106).

Prvi vidik so stereotipi kot kognitivno povezovanje socialnih kategorij z določenimi značilnostmi, kar vključuje pristrane, s stereotipi skladne sodbe. Ta povezava pa ni vedno veljavna, saj tudi informacije niso vselej skladne s stereotipi in jih je torej težje integrirati v sodbo. S tem v zvezi sta Darley in Gross (v Brown, 1995: 93-94) raziskala, da stereotipi ljudem služijo kot neke hipoteze, za katere v nadaljevanju iščejo informacije. Če teh informacij ni, hipoteze (čeprav neradi) pripnejo stereotipom. Informacije, ki jih ljudje iščejo, pa naj bi hipoteze potrdile in ne falsificirale.

Drug vidik uporabe stereotipov le-te povezuje s socialnim pripisovanjem. Če so namreč stereotipi hipoteze, te vplivajo na razlage družbenih dogodkov. Tako se pripisovanje

zgori na osnovi stereotipa in konteksta trenutne situacije¹⁰. V tem kontekstu pa je potrebno omeniti tudi Pettigrew-a, ki je izpostavil, da so »...ljudje, ki svoje napake v isti situaciji raje pripišejo zunanjim dejavnikom, napake drugih pa notranjim dejavnikom, dojemljivi za temeljno napako pripisovanja oz. atribucije« (v Brown, 1995: 100).

Tretji vidik uporabe stereotipov so samoizpolnjujoče se napovedi. S stereotipiziranjem oseb in skupin namreč ustvarjamo tudi pogoje, v katerih so te označbe bolj uresničljive¹¹.

V okviru uporabe stereotipov je pomembno opredeliti še faktorje, ki vplivajo na njihovo aktiviranje (Brown, 1995: 102-105):

- obsežnost lastne mentalne preokupacije z drugimi skrbmi (večja kot je preokupacija, bolj potrebujemo poenostavljanje s stereotipi; Gilbert, D.T. in Hixon, J.G. sta to poimenovala »kognitivna zaposlenost« (v Brown, 1995: 102)),
- čustvena vznemirjenost (ko smo čustveno razrvani, bolj verjamemo stereotipnim sodbam),
- stopnja pozitivne medodvisnosti (verjetnost rabe stereotipov je večja, ko med označevalcem in označencem ni npr. skupnega interesa, cilja).

Predsodki pa se uporabljajo na drugačne načine in se razlikujejo predvsem v stopnjah izražanja, saj so sicer bolj latentne možnosti za vedenje oz. obnašanje. Te stopnje, ki so medsebojno v hierarhičnem vrstnem redu (od lažjih k težjim oblikam), je v svojem delu leta 1954 Allport (v Ule, 1997: 183) razdelil v:

1. obrekovanje in izražanje antipatij s šalami, vici...,
2. izogibanje in ustvarjanje socialne distance z nič intimnimi stiki na individualni in/ali skupinski ravni,
3. neposredno usmerjena diskriminacija s preprečevanjem dostopa do dobrin ipd.,
4. nasilje in ogrožanje fizične integritete z omejevanjem gibanja ipd.,
5. genocid, iztrebljanje in preganjanje.

Te stopnje so torej stopnjevane v smislu intenzivnosti predsodkovnega izražanja, le zadnje tri pa so tudi »...družbeno organizirani množični pojavi...« (Ule, 1997: 183).

¹⁰ Na primer dejanja, ki so konsistentna s stereotipi o skupini, so s tem razlogom prej pripisana le-tem kot trenutnim okoliščinam, individualnim značilnostim ipd.

¹¹ Dober primer so učiteljeva pričakovanja (lahko osnovana na njegovih etničnih stereotipih), ki vplivajo na otrokove dejanske dosežke (Brown, 1995: 106).

2.2.5. Ali so predsodki in stereotipi vedno enaki?

Prvi in najbolj preprosti odgovor na to vprašanje je ne. Vendarle pa je kompleksnejšo resnico potrebno podrobneje predstaviti.

Stereotipi se lažje spreminjajo takrat, kadar jih pri tem spodbujajo situacijske spremenljivke. Gurwitz in Dodge (v Brown, 1995: 111-112) sta opredelila dve taki spremenljivki – ena je srečevanje oseb, ki niso v skladu s posameznikovimi stereotipi, kar povzroča akumulacijo nekonsistentnih informacij in postopoma zahteva spremembo stereotipnih stališč; druga pa je spoznavanje le nekaj posameznikov, ki stereotipom povsem nasprotujejo in posamezniku tako naložijo nalogo npr. ustvarjanja podskupin za svoje stereotipe, ki potem lahko o(b)stanejo.

Rupert Brown (1995: 111-116) je pri preučevanju teorij Gurwitza in Dodgea iz navedenih variabel izlekel zaključke, da se stereotipi spreminjajo, če je vzorec opazovanja dovolj majhen in so nasprotujoče si informacije skoncentrirane in še če je opazovana skupina dovolj homogena. Dodatno na spremembo lahko vpliva tudi dosežek ali poraz skupine v neki situaciji. Sicer pa se stereotipi le kognitivno težko spremenijo, zato so bistvenega pomena vplivi socialnih in motivacijskih procesov, ki v medskupinskih odnosih privedejo tudi do tovrstnih sprememb¹².

Enako kot stereotipi tudi predsodki niso vedno isti. Skozi čas in prostor se vsebinsko, po načinu izražanja in drugače spreminjajo, saj to zahtevajo druge vzporedno potekajoče spremembe v družbi in posameznikih.

Nekatere raziskave (v Brown, 1995: 209-216) kažejo, da so medskupinski odnosi in stereotipi postali pozitivni predvsem na področju etničnosti in spola, druge pa prikazujejo, da se neenakosti na področjih bivališča, izobrazbe, zaposlitev... celo večajo. Iz tega sledi zaključek nekaterih raziskovalcev, da je manjšanje števila predsodkov le navidezno, saj sodobni trendi (povečani medkulturni stiki) ne dovoljujejo odprtega izražanja tovrstnih stališč, zato se le-ta zaprejo in kumulirajo v posameznikih. Kot

¹² Pri čemer je morda dobro opozoriti tudi na splošno znano resnico, da je negativne lastnosti/stereotipe/predsodke/... vedno lažje dobiti, kot pa se jih znebiti.

dokaze k tem trditvam se prišteva, da so bili opazovanci v raziskavah z »namišljeno napravo, ki pozna prava čustva«, bolj iskreni in bolj predsodkovni kot brez te; da so naturalistične študije¹³ razkrile prepad med govorjenim in obnašanjem, saj so opazovanci očitno izkazovali večjo stopnjo znotraj-etnične/znotraj-rasne pomoči, nihanje pri teh rezultatih pa se lahko pripiše obremenjenosti za ugled v širši družbi; obstoju razlike v odnosu med ljudmi v javnosti z bolj kontroliranimi odzivi ter v bolj odkritih in spontanih neverbalnih vedenjih,¹⁴ ter dejstvu, da nekateri asociativni kognitivni procesi dejansko razlikujejo med rasno različnimi (belimi in črnimi) stimulusi¹⁵.

Ker torej predsodki obstajajo, a so drugačni in bolj »prefinjeni« kot so bili, sodobni družboslovci proučujejo te nove oblike in načine uporabe le-teh.

Brown (1995: 217) jih tako obravnava z dvema pristopoma – staromodne predsodke je nadomestila moderna oblika, ki antipatije izraža indirektno in simbolno; ali pa izražanje predsodkov temelji na situacijskih faktorjih in so torej predsodki sovražni odzivi na izzivajoče dogodke. V splošnem se te nove oblike delijo na moderne in sovražne predsodke.

Med moderne (Brown, 1995: 219) spadajo neo-seksizem, predsodki do debelih, do starejših, do okuženih z virusom HIV; za sovražne predsodke pa je po raziskovalcih Gaertner in Dovidio (v Brown, 1995: 227) značilno, da se toleranca in etnična kvaliteta sprejema le na zunaj, dejanska mnenja pa izda vedenje, na primer izogibanje in hladnost¹⁶.

Brown (1995: 231-235) nadalje predstavlja možnost razlage aktualne realnosti z integracijo modernih in sovražnih predsodkov. O tem Kleinpenning in Hagendoorn (v Brown, 1995: 234-235) pravita, da predsodke lahko razumemo kot kumulativno dimenzijo: začne se z izogibanjem etničnim manjšinam v privatnih kontekstih (sovražni predsodki), nato sledijo verjetja v superiornost lastne skupine, ki jih nadgrajuje predsodek, da imajo določene etnične skupine več socialnih in ekonomskih privilegijev

¹³ Pri teh posamezniki ne vedo, da so del raziskave, saj gre za »ad hoc«, situacijsko raziskovanje.

¹⁴ Zanimivo odkritje je, da človekovo pravo nagnjenje izdajajo tudi njegove obrazne mišice (Brown, 1995: 215).

¹⁵ Primer tega je reakcijski čas na kategorične oznake in pridevnike z asociacijami.

¹⁶ Bistvo sovražnega rasizma je tako negativni učinek, strah, neudobje, nelahkotnost; bistvo modernega rasizma pa je sovraštvo ali nevšečnost.

kot si jih »zaslužijo« (moderni predsodki), vse pa se zaključi s polno napihnjeno rasistično ideologijo, ki poudarja genetsko inferiornost določenih etničnih skupin in zahteva ponovno vzpostavitev segregacije v skladu s tem (starokopitni predsodki).

2.2.6. Ali jih lahko sami spremenimo oz. reduciramo in kako?

Dandanes skorajda ni več mogoče najti človeka, ki bi verjel, da sam ne more ničesar spremeniti ali narediti tako, da se bo bolje počutil. In tudi v povezavi s psihološkimi fenomeni, kot so stereotipi in predsodki je pogosto tako. Težko je verjeti, da sam nimaš nobenega nadzora.

Eno najbolj dodelanih metod, kako reducirati in dolgoročno tudi odpraviti (lastne) predsodke in stereotipe, je leta 1954 ljudem ponudil Allport (v Brown, 1995: 236-246). Njegova teorija se imenuje »Hipoteza stika« in ima centralno tezo, da je najboljši način odpravljanja napetosti med skupinami ta, da jih pripelješ v stik med seboj. Vendar pa zgolj stik ni zadosti. Zato Allport navaja štiri pogoje, ki morajo biti izpolnjeni pred samim stikom, če želimo doseči učinek zmanjšanja napetosti. Ti pogoji so: *družbena in institucionalna podpora* (vse avtoritete v družbi bi morale biti za tak stik); *visok potencial spoznavanja*, ki zagotavlja konstrukcijo globjih in pomenskih medsebojnih odnosov; *status enakosti*, ki onemogoči neenake možnosti in izhodišča; ter *kooperacija*, s katero različni posamezniki uresničujejo skupne interese in cilje (za katere je, v okviru Hipoteze stika, dobro, da so doseženi).

Če so ti pogoji izpolnjeni tako, da se posamezniki z njihovimi nameni identificirajo ali se sami ne čutijo prisiljene v nek odnos oz. situacijo ter so ti konstruktivni stiki dovolj dolgotrajni in delujoči na vseh področjih življenja, je uspeh z reduciranjem predsodkov in stereotipov pravzaprav zagotovljen.

Posamezniki imamo »pod nadzorom« le svojo osebnost, pa tudi te ne popolnoma. Predsodki in stereotipi pa niso zgolj stvar posameznika, temveč tudi ali predvsem družbe v celoti. In le družba v celoti, z resničnimi spremembami vrednot, pritiskov..., lahko in zmore spremeniti in celo odpraviti te sicer dokaj rigidne fenomene.

2.2.7. Kdo stereotipom in predsodkom najpogosteje podleže?

Natančnega odgovora na to vprašanje (še) ni. Zdi pa se pomembno, v kontekstu same naloge, predstaviti vsaj nekatere tipe osebnosti, ki so morda bolj nagnjeni k podleganju tem fenomenom.

Med prvimi raziskavami, ki so iskale povezavo predsodkov z osebnostno strukturo, je bila leta 1950 izvedena raziskava Adorna in sodelavcev o *antidemokratski orientaciji in avtoritarni osebnosti* (Ule, 1997: 178-180). V tem tipu osebnosti so namreč našli združene antisemitizem, etnocentrizem in konzervativnost, kar so poimenovali antidemokratska orientacija in jo kot sindrom navezali na avtoritarno osebnost. Ta pa ima značilnosti nekritičnega sledenja vodjem in večini, spoštovanja konvencionalnih vrednot in zavračanja vsakršne drugačnosti. Vzroke taki (močno stereotipni in predsodkovni) drži so iskali v avtoritarni vzgoji,¹⁷ ki se obnavlja skozi primarno socializacijo. Naj pa vseeno opozorimo, da so bile te raziskave opravljene po II. svetovni vojni, ko je bilo treba s »povoženim«¹⁸ nacizmom še simbolno obračunati, zaradi česar so se rojevale tudi razne sporne teorije modalnih osebnosti in nacionalnega karakterja, primerne za legitimacijo tedaj aktualnih političnih ciljev.

M. Rokeach (v Ule, 1997: 180) pa je kot vrsto avtoritarnega mišljenja raziskoval *dogmatizem*. Znotraj tega načina mišljenja, ki se opira na dogme, veljajo temeljne značilnosti za osebe, ki se mu običajno podredijo. Te značilnosti so netolerantnost do nejasnih situacij, poenostavljanje in črno-belo interpretiranje ter močna podvrženost stereotipnim ocenam.

Nadalje je za pogostost uporabe stereotipov in predsodkov pomembna *teorija socialne identitete* (Brown, 1995: 167-184). Pri tej gre za to, da se posameznik identificira z neko skupino in jo navadno vrednoti bolj pozitivno kot druge. Ker pa oceno lastne skupine dobi s primerjanjem z drugimi, lahko ravno identiteta povzroča pogostejši izbruh tovrstnih negativnih mnenj¹⁸. Za boljšo predstavo o predsodkih pa Brown (1995: 190-

¹⁷ Ki je stroga, z veliko zapovedmi in omejitvami, ne dovoljuje izražanja svojega mnenja ipd.

¹⁸ Npr. pri grožnjah identiteti pride do izražanja pristranosti in nato do odprtih predsodkovnih odnosov; pri identificiranju z večinsko skupino imajo posamezniki manj težav s samo identiteto in več z drugimi, konkurenčnimi večinskimi skupinami; pri identificiranju z manjšinsko skupino pa je možno iskanje izhoda iz le-te, iskanje primerjav zgolj z enako podrejenimi skupinami ali pa primerjanje le na določenih dimenzijah, saj je sicer samoocena in samopodoba negativna.

202) predlaga komplementarno uporabo *teorije socialne identitete* in *relativne deprivacije*. Pri slednji gre za pomanjkanje, osrednja teza pa je, da »... relativna deprivacija nastane, ko pride do prepada med standardom, ki ga ljudje imajo, in standardom, ki bi ga po njihovem mnenju morali uživati.« (Gurr v Brown, 1995: 192). Prepada je rezultat posameznikove percepcije in se navadno navezuje na časovne primerjave ali primerjave z drugimi skupinami, obe vrsti primerjave pa sta vir pričakovanj, iz katerih se rodi občutek pomanjkanja in seveda predsodki in stereotipi.

Na tem mestu pa velja ponovno omeniti še dve teoriji, katerih bistva pogosto sprožijo nastanek in uporabo stereotipov in predsodkov. To sta teoriji stereotipov in predsodkov kot *samoizpolnjujočih se napovedi* in kot *temeljnih napak pripisovanja*. Tisti, ki podležejo prvi teoriji, z označevanjem ustvarjajo pogoje za uresničevanje pristranih sodb; tisti, ki pa se podrejajo drugi,¹⁹ opažena dejstva drugih skupin raje pripišejo njihovim notranjim značilnostim kot situacijskim okoliščinam.

2.3. Javnomnenjski vpogled v problematiko etničnosti v Sloveniji (1968 – 1998)

Leto **1968**. Slovenci smo tedaj živeli v skupni Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ). Očitnih delitev na Slovence, Hrvate, Srbe... naj v vsakdanjem življenju ne bi bilo čutiti. Etničnost je bila zaukazano postranska stvar. Enako naj bi torej tudi etničnih stereotipov, predsodkov ali izrazov nestrpnosti ne bilo veliko. Raziskovalci pa so kljub temu spraševali²⁰:

ALI KATERA OD SPODAJ NAŠTETIH RAZLIK RAZDVAJA LJUDI PRI NAS V SLOVENIJI?

	DA ZELO	DA DELOMA	NE	NE VEM
A1 – v izobrazbi	18.4	46.9	24.1	10.6
A2 – v dohodkih in življenjskem standardu	51.8	35.4	6.3	6.6
A3 – med kmeti in delavci	11.2	41.1	40.6	7.2
A4 – med vodilnimi in drugimi zaposlenimi	33.5	38.2	13.0	15.3
A5 – med vernimi in nevernimi ljudmi	12.9	29.9	46.7	10.5

Tabela 2.1

¹⁹ Raziskave kažejo, da tej napaki najbolj podlegajo člani dominantnih skupin, kadar pa to počnejo posamezniki iz manjšinskih skupin, je to zaradi ponotranjanja občutkov manjvrednosti (Ule, 1997: 172).

²⁰ Toš (1997): 15, 16, 22.

RADI BI VAS VPRAŠALI TUDI O VAŠIH PRIJATELJIH. KATERA LASTNOST ALI OKOLIŠČINA JE ZA VAS NAJPOMEMBNEJŠA PRI SKLEPANJU PRIJATELJSTVA? (možni so trije odgovori)

	<i>A1+A2+A3</i>
01 – staro poznanstvo, poznanstvo iz mladih let	58.5
02 – delamo skupaj v podjetju	24.8
03 – soroden ali isti poklic	19.7
04 – skladnost značajev	43.4
05 – podobna dejavnost v prostem času	10.3
06 – sorodstvene vezi	21.2
07 – podobni politični pogledi	9.9
08 – ugled v družbi	15.4
09 – podoben materialni položaj	7.1
10 – druge, katere	3.2
11 – ne vem	6.9

Tabela 2.2

KAKŠNE NARODNOSTI STE?

1 - slovenske	94.3
2 – druge jugoslovanske narodnosti	3.6
3 – druge narodnosti	1.2
4 – narodnostno neopredeljen	0.3
5 – b.o.	0.7

Tabela 2.3

Sodeč po zbranih odgovorih, podanih v prvi tabeli, je ljudi najbolj razdvajala razlika v dohodkih in življenjskem standardu, malo manj razlika v izobrazbi, še najmanj pa razlika med vernimi in nevernimi. Iz tega je mogoče sklepati, da ljudje takrat zares niso čutili razlik zaradi vernosti ali etničnega porekla, temveč bolj zaradi visokih plač nekaterih in nizkih plač drugih. Potemtakem lahko tudi hipotezo o odsotnosti etnične nestrpnosti in stereotipnosti v poznih šestdesetih potrdimo kot pravilno. Ob opombi, da je javno izjavljanje lahko različno kot intimno doživljanje.

Druga tabela razkriva kriterije za sklepanje prijateljstev. Izmed teh najbolj prevladuje staro poznanstvo,²¹ nekoliko manj pomembna je skladnost značajev, po številčnosti odgovorov pa je na tretjem mestu skupno delo v podjetju. Rezultati pomenijo, da so takrat ljudje sklepali prijateljstva na temeljih poznavanja, zaupanja, skupnega dela, medsebojne podobnosti in druženja. Pri tem etničnost oz. selekcija prijateljev zaradi te ni niti omenjena. Hipoteza še vedno drži.

V tretji tabeli najdemo podatke, neposredno vezane na etničnost sodelujočih v anketi. Dejansko so se skoraj vsi opredelili kot Slovenci, kar je mogoče interpretirati na več

²¹ Ta kriterij lahko povežemo tudi z Allportovo hipotezo stika, saj potrjuje, da ljudje (hipotetično lahko zelo različnih izvorov) s stikom, zaupanjem, (s)poznavanjem oblikujejo zdrav odnos – prijateljstvo.

načinov. Na eni strani so se nekateri morda čutili dolžne »biti Slovenec«, če pač živijo v tej republiki in sodelujejo v takšni raziskavi; na drugi strani je delež Slovencev zares bil (in še vedno je) visok, pri čemer pojem slovenstva ni bil opredeljen; na tretji pa je biti Slovenec v Sloveniji zaželeno (identifikacija z nečim, kar sicer nisi, a bi želel biti), saj to prinaša privilegije in drugo kar pripada dominantni skupini. Kljub temu je narodnost (pogosto zelo povezana z etničnostjo) za vse prebivalce bivše Jugoslavije zelo pomembna in je brez razloga ne bi »zamolčali«. Jasno je torej, da so leta 1968 v anketi sodelovali večinoma Slovenci, ki javno niso izražali etnične nestrpnosti, stereotipov ali predsodkov. Tudi v primerih, ko gre za prijatelje.

Pet let kasneje, **1973**. Drugačna vprašanja za druge anketirance. Ena od teorij o razvoju stereotipov in predsodkov pravi, da se le-ti kažejo v primerih negativne samopodobe in samoocene. Če je torej kvaliteta življenja slaba, paleta življenjskih izkušenj monotona, primerjava z drugimi (posamezniki ali skupinami) pa daje jasno vedeti, da »nimaš pravega življenja«, obstaja velika verjetnost, da se bodo zasnovani stereotipi in predsodki materializirali v takšen odnos. Vprašanja raziskovalcev²²:

ALI BI NAM LAHKO POVEDALI KAKŠEN JE BIL VAŠ MATERIALNI POLOŽAJ (STANDARD) PRED LETOM DNI?

1 –boljši kot sedaj	31.1
2 – enak kot sedaj	40.4
3 – slabši kot sedaj	26.6
4 – ne bi vedel odgovoriti	1.7
0 – b.o.	0.2

Tabela 2.4

IN KAJ PRIČAKUJETE, KAKŠEN BO VAŠ MATERIALNI POLOŽAJ (STANDARD) ČEZ LETO DNI?

1 –boljši kot sedaj	27.2
2 – enak kot sedaj	24.7
3 – slabši kot sedaj	25.2
4 – ne bi vedel odgovoriti	22.8
0 – b.o.	0.1

Tabela 2.5

Tabela govori svojo zgodbo. Vprašani so svoj položaj pred letom dni najpogosteje ocenili kot enakega takrat trenutnemu, nekaj manj ljudi ga je ocenilo celo kot boljšega. V prihodnost pa so gledali drugače. Deleži so povsem porazdeljeni, za malenkost prevladujejo optimisti, sledijo jim pesimisti. Razlage za takšno ocenjevanje so lahko različne. Spomin na primer pogosto deluje selektivno in ohranja le lepše prizore, dodatno

²² Toš (1997): 154.

je zavedanje o lastnem materialnem položaju hkrati del samoocene, za katero želimo, da je dobra. Prihodnost pa na drugi strani zaznamuje upanje - na boljše, lepše. Zaradi takšnih odgovorov tako lahko sklepamo, da anketirani niso imeli izrazito negativne samopodobe ali ocene njihovega življenja. Predpostavljajoč da so anketarjem posredovali resnico, pa dodajamo, da se zaradi zadovoljive kakovosti življenja niso na noben etnično nestrpen / stereotipen način vedli.

Leta **1978** je bilo življenje v Jugoslaviji (še) dobro. Večina ljudi je imela delo, tudi problemi bivališča so se dokaj hitro rešili. Zaradi dobrih možnosti dela in življenja so se v Slovenijo pričeli priseljevati mnogi, večinoma iz držav bivše Jugoslavije (večji del te migracije, danes ocenjene na okrog 30.000 do 50.000 ljudi, je bil poluradno povabljen v Slovenijo, s strani politike in njenih razvojnih ciljev). So se zato napeli tudi odnosi med temi narodi²³?

KAKŠNI SO PO VAŠEM MNENJU ODNOSI MED NARODI IN NARODNOSTMI, KI ŽIVE V JUGOSLAVIJI, SLOVENIJI?

	<i>Zelo dobri - 1</i>	<i>Dobri - 2</i>	<i>Komaj zadovoljivi - 3</i>	<i>Slabi - 4</i>	<i>Zelo slabi - 5</i>	<i>Ne vem - 6</i>	<i>b.o. - 0</i>
A – žive v Jugoslaviji	14.2	71.6	5.5	1.4	0.1	6.8	0.4
B – žive v Sloveniji	16.1	68.6	5.7	1.6	0.2	7.1	0.6

Tabela 2.6

IN KAKŠNI SO ODNOSI MED SLOVENCIM IN DELAVCI IZ DRUGIH REPUBLIK, KI ...

	<i>Zelo dobri - 1</i>	<i>Dobri - 2</i>	<i>Komaj zadovoljivi - 3</i>	<i>Slabi - 4</i>	<i>Zelo slabi - 5</i>	<i>Ne vem - 6</i>	<i>b.o. - 0</i>
<i>C – žive v vaši KS</i>	8.2	59.0	9.3	3.2	0.5	17.6	2.1
<i>D – delajo v vaši delovni skupnosti</i>	9.4	41.2	4.1	1.5	0.2	7.4	1.8
<i>E – ni zaposlen</i>							34.4

Tabela 2.7

KAKŠNE NARODNOSTI STE?

01 – Albanec	0.1
02 – Črnogorec	0.1
03 – Hrvat	3.5
04 – Italijan	0.1
05 – Madžar	0.4
06 – Makedonec	0.1
07 – Musliman	0.3
08 – Srb	2.0
09 – Slovenec	92.3
10 – druge narodnosti	0.6
00 – b.o.	0.3

Tabela 2.8

²³ Toš (1997): 266, 272.

Po ocenah vprašanih so bili odnosi med narodi in narodnostmi, ki so konec sedemdesetih živeli v Jugoslaviji ali Sloveniji dobri. Če pogledamo obe skrajnosti, je večji delež ljudi trdil, da so odnosi zelo dobri, manjši delež pa, da so zelo slabi. V tabeli odnosov z delavci iz drugih republik je porazdelitev deležev pravzaprav enaka. In enaki naj bi bili odnosi – dobri. V anketi so sodelovali predvsem Slovenci, Hrvati in Srbi. Predstavniki ostalih narodnosti pa posamezno niso presegli 1%. Med vsemi narodi in narodnostmi so bili torej še vedno prevladujoči odgovori o relativno dobrih odnosih. Priseljivanje in posledične spremembe v strukturi prebivalstva, načinu življenja in kulturi, javno še niso vplivale na splošno zadovoljstvo. Stereotipi, predsodki in etnično nestrpno vedenje so se ob pravih pogojih²⁴ celo zmanjševali oz. so izginjali. Drugačnost priseljencev je bila (še) zanimiva, razburljiva.

Po naslednjih petih letih, **1983**, je bila situacija že drugačna. Vmes je umrl predsednik Tito (1980), politiko usklajevanja državnih konfliktov je prevzelo zvezno predsedstvo, ekonomska situacija se je poslabšala. Vse večji problem je postajala kriza zaradi nezaposlenosti oz. dejstvo, da so priseljeni tujci dobivali službe, domačini pa ne, s čimer so Slovenci pravzaprav dobivali občutek, da so postali ogroženi. Zato v istem vprašanju tako drugačni rezultati,²⁵ le-tem pa smiselno sledi tudi vprašanje pogleda v prihodnost...

KAKŠNI SO PO VAŠEM MNENJU ODNOSI MED NARODI IN NARODNOSTMI, KI ŽIVE V JUGOSLAVIJI?

1 – zelo slabi	1.4
2 – slabi	10.5
3 – niti dobri niti slabi	42.4
4 – dobri	37.5
5 – zelo dobri	1.3
6 – ne vem, neodločen	7.0

Tabela 2.9

IN KAJ MISLITE, KAKŠNI BODO TI ODNOSI V PRIHODNJE?

1 – odnosi se bodo izboljšali	16.2
2 – odnosi se bodo slabšali	22.8
3 – odnosi bodo ostali nespremenjeni	36.2
4 – ne vem, neodločen	24.8

Tabela 2.10

²⁴ Zopet navezovanje na Allporta in Hipotezo stika.

²⁵ Toš (1997): 425, 426.

Tabeli jasno kažeta, da ozračje v Sloveniji ni bilo več povsem sproščeno, da je napetost med pripadniki različnih narodov in narodnosti rasla. Sicer naj bi bili odnosi »niti dobri niti slabi«, v prihodnje pa naj bi »ostali nespremenjeni«, vendar pa ti odgovori kažejo na slabše stanje kot je bilo pet let prej. V njih namreč ni slutiti neke naklonjenosti ali sprejemanja, temveč povečano kolektivno aroganco, ignoriranje »resničnih« pojavov in dejstev, morda tudi (etnično) nestrpnost.

Leto **1988**. Slovenci so na vprašanje o odnosih med narodi in narodnostmi odgovarjali približno enako kot leta 1983 (niso »niti dobri niti slabi«), le v oceni za prihodnost so se razlikovali (»odnosi se bodo poslabšali« je bila ocena kar 50.9% vprašanih). V takšni klimi, ko je v slovenski ožji politiki že prišlo do prevlade reformne struje (leta 1986, Kučan idr.) nad varuhi tradicionalnih pogledov na jugoslovanstvo (Popit idr.), sta naslednji vprašanji še najbolj logični²⁶:

KAJ SODITE O PRIHODNJEM PRISELJEVANJU DELAVCEV IZ DRUGIH REPUBLIK V SLOVENIJO?

1 – priseljevanje je treba povsem zaustaviti	27.0
2 – priseljevanje je treba omejiti	47.2
3 – priseljevanje je treba nadaljevati, ker slovensko gospodarstvo potrebuje te delavce	6.1
4 – priseljevanje je treba nadomestiti z vlaganjem sredstev v področja od koder prihajajo delavci iz drugih republik	10.4
5 – ne ve, neodločen	9.3

Tabela 2.11

KAJ SODITE O TEM, ALI BI IMELA SLOVENIJA KAKŠNO MOŽNOST RAZVOJA (PERSPEKTIVO) IZVEN OKVIRA JUGOSLAVIJE, ALI JE NE BI IMELA?

1 – ne bi imela nobene možnosti razvoja	11.7
2 – odprle bi se ji nove možnosti razvoja	58.0
3 – ne ve, neodločen	30.3

Tabela 2.12

Razmišljanja anketiranih, podana kot struktura javnega mnenja v Sloveniji, so očitna: v prihodnje naj bi bilo potrebno omejiti priseljevanje delavcev, hkrati se nove možnosti že kažejo v razvoju Slovenije izven Jugoslavije. Na eni strani namreč že krepko primanjkuje delovnih mest, kar nezaposlenim prebivalcem Slovenije greni vsakdan, dodatno razlike med narodi ostajajo (ohranjanje jezika sporazumevanja, prilagajanje vseh vpletenih ...) in krhajo medsebojne odnose, na drugi strani pa se odpiranje drugim državam, torej izven Jugoslavije, že večini »Slovencev« zdi primerna in pametna razvojna alternativa.

²⁶ Toš (1997): 618, 619.

Socialistična republika Slovenija postaja drugačna od drugih republik v Jugoslaviji, klima v smislu odnosa do »tega Balkana« pa vse bolj nestrpna.

Leto **1990**, leto pred osamosvojitvijo. Slovenija uvede strankarski pluralizem, izpelje volitve in dobi prvo večstrankarsko vlado. Vse več je bilo razprav o plebiscitu in osamosvajanju Slovenije. Vsak pa je o tem imel svoja stališča in razloge. Nekateri tudi takšne, da Slovenci pač ne spadamo v Jugoslavijo, saj nismo »na južni strani Save«, nismo »Balkanci«... Za točnejše podatke o teh problematikah pa pogledjmo spodnje tabele²⁷.

NA VPRAŠANJE: »ALI NAJ SE PO VAŠI PRESOJI REPUBLIKA SLOVENIJA ODCEPI IZ SFR JUGOSLAVIJE«, BI ODGOVORILI:

DA – 65.1	NE – 17.9	DRUGO – 17.0
-----------	-----------	--------------

Tabela 2.13

ALI NAJ SLOVENIJA KOT SAMOSTOJNA DRŽAVA OHRANI ALI PRETRGA STIKE Z DRUGIMI JUGOSLOVANSKIMI REPUBLIKAMI?

Področja stikov	1 Ohranja stike	2 Pretrga stike	3 Ne vem
A - vojska	29.7	50.6	19.7
B – zunanja politika	45.1	38.6	15.7
C - gospodarstvo	75.6	14.4	10.0
D – kultura, znanost	71.1	16.4	12.5
E – solidarnostna pomoč ob nesrečah, ujmah	77.1	13.5	9.4
F – znanstveno raziskovanje	76.4	12.2	11.4

Tabela 2.14

V tistem času se torej večina Slovencev odloča, da bi Sloveniji ustrezala samostojna pot in bi to odločitev podprli na plebiscitu. Kljub temu pa stikov z bivšimi skupnimi republikami ne bi prekinili, z izjemo stikov v vojski, ki so jedro politične neodvisnosti. Takšen rezultat pa je logičen, če upoštevamo še sledeči vprašanji in odgovore:

ALI BI LAHKO, PO VAŠEM MNENJU, KATERA OD NAVEDENIH DRŽAV OGROŽALA SLOVENIJO, KO BO TA POSTALA NEODVISNA IN SAMOSTOJNA DRŽAVA?

A - Avstrija	7.5
B - Madžarska	3.9
C - Hrvaška	3.8
D - Italija	9.4
E - Nemčija	3.2
F - Srbija	47.2
4 – nobena od teh	26.1
5 – ne vem	20.4

Tabela 2.15

²⁷ Toš (1999): 18, 19, 20, 29.

KATERE NARODNOSTI STE?

01 - Albanec	0.2
02 - Črnogorec	0.2
03 - Hrvat	4.4
04 - Italijan	0.1
05 - Madžar	0.8
06 - Makedonec	0.3
07 - Musliman	1.8
08 - Slovenec	87.8
09 - Srb	2.7
10 - Jugoslovan	1.1
11 – druge narodnosti	0.5

Tabela 2.16

Republika, ki naj bi po mnenju večine vprašanih še najbolj ogrožala Slovenijo po osamosvojitvi je namreč Srbija, Srbi pa so bili tudi edini narod v Sloveniji, ki je med anketiranimi v tistem času poleg Slovencev presegal 2%. Občutek, da je Srbija ogrožala Slovenijo, in hkratno veliko število Srbov tu so bili idealni pogoji za konstrukcijo in realizacijo stereotipnega in predsodkovnega vedenja. Etnično nestrpnost je bilo mogoče ne le tankočutno zaznati, temveč tudi videti. Fizični izbruhi nasilja s strani skupin mladostnikov ali starejših namreč niso bili redkost (pretepi na ulicah, v šolah, v barih...). Zanje pa poleg etnične pripadnosti pravzaprav ni bilo potrebno veliko razlogov - le kak izstopajoč del oblačila, eno pivo preveč, stara in nepozabljena zamera.

Po osamosvojitvi se je v Sloveniji marsikaj spremenilo. Politična ureditev, zunanje-politični odnosi, ritem vsakdanjega življenja. Demokracija naj bi vsem pomenila enake možnosti, enakopravnost. Vendar pa v Sloveniji zgodovine ni bilo mogoče izbrisati. Odnosi z Jugoslavijo niso bili pozabljeni, stereotipno in predsodkovno označevanje ljudi glede na njihovo narodnostno (etnično) pripadnost pa ni postalo redkost, čeravno se je to početje pomaknilo v bolj zasebno sfero. Ljudje so postali previdnejši, posebej pri izbiranju prijateljev, zaradi vojnih razmer na področju bivše skupne države pa je bila potrebna previdnost tudi pri izražanju, uporabi jezika ipd. Na te oznake je bila večina zelo občutljiva...

Leta **1994** so javnomnenjske raziskave pokazale naslednje²⁸:

²⁸ Toš (1999): 355, 417, 418.

VELIKO SE GOVORI O TEM, KAKO SE NARODI MED SEBOJ RAZLIKUJEJO, ALI KAKO SO SI PODOBNI. SEDAJ VAM BOM PREBRAL IMENA NEKATERIH NARODOV. PROSIM VAS, DA MI PRI VSAKEM NARODU POVESTE, ALI JE PODOBEN SLOVENCEM. POMAGAJTE SI Z NASLEDNJO LESTVICO: 5 POMENI »ZELO PODOBEN SLOVENCEM«, 1 PA POMENI »ČISTO NIČ NI PODOBEN SLOVENCEM«.

	5 - Zelo podobni Slovencem	4	3	2	1 - čisto nič podobni
A - Hrvati	3.3	12.1	33.6	27.5	23.5
B - Madžari	1.3	7.0	29.8	29.4	32.5
C - Avstrijci	12.8	37.4	29.5	10.5	9.7
D - Italijani	2.1	13.4	32.8	27.7	24.0
E - Bosanci	0.2	2.7	15.0	30.5	51.6
F - Srbi	0.3	2.1	10.9	22.8	63.9
G - Slovaki	3.0	17.6	40.4	23.1	15.9
H - Čehi	2.7	19.7	40.1	21.6	15.8
I - Nemci	8.3	24.2	33.6	18.3	15.6
J - Švicarji	9.2	21.4	31.1	18.0	20.2
K - Rusi	0.1	2.6	18.9	32.5	45.9
L - Turki	0.0	0.9	8.0	21.4	69.7
M - Američani	2.5	13.6	26.8	21.1	36.0

Tabela 2.17

IN KAKO PRIJATELJSKI ALI SOVRAŽNI SO TI NARODI DO SLOVENCEV?

	5 - zelo prijateljski	4	3	2	1 - zelo sovražni
A - Hrvati	2.2	8.0	41.7	33.9	14.2
B - Madžari	6.9	31.9	49.5	9.7	2.1
C - Avstrijci	14.0	43.3	34.7	7.3	0.7
D - Italijani	4.5	24.0	52.2	16.0	3.3
E - Bosanci	4.2	18.1	42.7	23.0	12.0
F - Srbi	1.5	4.3	20.6	29.3	44.3
G - Slovaki	7.5	27.1	51.7	11.9	1.7
H - Čehi	8.9	29.9	50.4	9.8	1.1
I - Nemci	12.3	38.3	39.9	7.9	1.5
J - Švicarji	11.3	33.9	45.2	8.1	1.5
K - Rusi	2.0	7.7	39.1	36.5	14.7
L - Turki	2.3	8.2	41.5	33.4	14.6
M - Američani	7.1	30.3	48.2	11.4	3.0

Tabela 2.18

NEKATERI PRAVIJO, DA JE ZA DRUŽBO BOLJE, ČE RAZLIČNE RASNE IN ETNIČNE SKUPINE OHRANJO SVOJE POSEBNE OBIČAJE IN TRADICIJE, DRUGI PA PRAVIJO, DA JE BOLJE, ČE SE TE SKUPINE PRILAGODIJO IN ZLIJEJO S ŠIRŠO DRUŽBO. KATERO OD TEH MNENJ VAM JE BLIŽJE (le en odgovor)?

1 – za družbo je bolje, če skupine ohranijo svoje posebne običaje in tradicije	43.5
2 – bolje je, če se skupine prilagodijo in zlijejo s širšo družbo	36.3
8 – ne vem	20.2

Tabela 2.19

OBSTAJAJO RAZLIČNA MNENJA O PRISELJENCIH, KI SO PRIŠLI IZ DRUGIH DRŽAV ALI REPUBLIK BIVŠE JUGOSLAVIJE IN ŽIVJO V SLOVENIJI. (S »PRISELJENCI« MISLIMO LJUDI, KI SO SE ZA STALNO NASELILI V SLOVENIJI). V KAKŠNI MERI SE STRINJATE Z NASLEDNJIMI TRDITVAMI? (en odgovor v vsaki vrstici)

	1 - v celoti se strinjam	2 - strinjam se	3 - niti strinjam niti ne strinjam	4 - ne strinjam se	5 - sploh se ne strinjam	8 - ne vem
A – zaradi pris. se poveč. št. kazn. dejanj	21.3	32.5	16.8	17.0	3.6	8.8
B – pris. na splošno korist. slov. gosp.	3.0	15.9	23.6	36.4	10.0	11.1
C – pris. zased. del. mesta ljudem, rojenim v Slov.	21.3	34.6	17.9	16.5	3.0	6.8
D – zaradi pris. postaja Slov. odprtejša za nove ideje in kulture	4.2	22.9	19.2	30.5	7.3	15.8

Tabela 2.20

Vprašanje, ki je zastavljeno dovolj neposredno, dobi tudi tak odgovor – če so okoliščine zrele za neposredno izjavljanje. In tako je mogoče opazovati, kako so Slovenci videli in ocenjevali svoje sosede, tujce, priseljence... tri leta po osamosvojitvi. Zanimivo je, da se je vprašanim zdelo, da so Avstrijci tisti, ki so še najbolj podobni Slovencem, na drugi strani pa naj bi bili Slovencem najmanj podobni Srbi (ki naj bi bili do Slovencev tudi najbolj sovražni). Tu je običajna interpretacija, da so si Slovenci zelo močno želeli izbrisati svoje povezave z Balkanom, še posebej s Srbi (in takratnim predsednikom Miloševićem), in se v drugi smeri približati cenjeni Evropi, vsekakor na mestu.

Kljub temu pa se kaže tudi dvoličnost Slovencev: ti se ne strinjajo, da priseljenci vplivajo na odpiranje Slovenije novim kulturam in idejam, obenem še verjamejo, da zaradi njih raste stopnja kaznivih dejanj in se manjša možnost zaposlitve za »pristne« Slovence, v isti sapi pa trdijo, da je za družbo dobro, če različne rasne in etnične skupine ohranjajo svoje posebne običaje in tradicije. Najbrž je sodba o tej nekonsistentnosti med izrecno nestrpnostjo in splošno tolerantnostjo prepuščena temu, iz katere smeri neba (Slovenijo upoštevajoč kot izhodišče) posamezniki ali skupine izhajajo... Strokovni termin za tovrstno delovanje je diskriminacija oz. (etnično/rasno/...) nestrpno vedenje, katerega udejanja večina vprašanih, le-ta pa najverjetneje podlega tudi temeljni napaki pripisovanja oz. atribucije.

Leta **1998** so raziskovalci slovenskega javnega mnenja opravljali Mednarodno raziskavo o neenakosti. V teh okvirih so spraševali predvsem o dohodkih, razlikah med ljudmi, privilegijih in zapostavljenostih ipd. In ker takšna dejstva, uveljavljena stališča ali ravno

oblikovana mnenja vplivajo tudi na medetnične odnose, stereotipe in predsodke, je dobro nekaj relevantnih izsledkov predstaviti tudi tu²⁹.

O MOŽNOSTIH NAPREDOVANJA V DRUŽBI. KAKO POMEMBNO JE, DA ČLOVEK POZNA PRAVE LJUDI?

1 – to je odločilno	17.9
2 – to je zelo pomembno	41.4
3 – to je precej pomembno	31.3
4 – to ni kaj dosti pomembno	6.3
5 – to sploh ni pomembno	1.9
8 – ne vem, b.o.	1.3

Tabela 2.21

V VEČINI DEŽEL OBSTAJAJO RAZLIKE ALI CELO SPORI IN KONFLIKTI MED RAZLIČNIMI DRUŽBENIMI SKUPINAMI. KAKO OSTRI SO PO VAŠI OCENI V SLOVENIJI KONFLIKTI MED SPODAJ NAVEDENIMI SKUPINAMI?

	<i>1 - zelo ostri</i>	<i>2 - ostri</i>	<i>3 - niso preveč ostri</i>	<i>4 - ni teh sporov</i>	<i>8 - ne vem</i>	<i>9 - b.o.</i>
A – med revnimi in bogatimi	10.6	27.7	41.7	11.9	7.0	1.1
B – med delavci in srednjim slojem	2.5	17.1	48.3	24.7	6.6	0.9
C – med vodstvi podjetij in delavci	21.5	45.3	24.6	3.4	4.4	0.8
D – med ljudmi pri vrhu in ljudmi pri dnu	27.5	33.1	22.5	8.9	7.0	1.0
E – med mladimi in starimi	5.6	21.4	45.7	20.1	6.6	0.8

Tabela 2.22

TEH PET SLIK PRIKAŽUJE RAZLIČNE VRSTE DRUŽB. POSAMEZNE SLIKE VAM BOMO OPISALI, VI PA NAM BOSTE POVEDALI, KATERA OD NJIH PO VAŠEM MNENJU NAJBOLJE UPODABLJA SLOVENSKO DRUŽBO, KAKRŠNA JE DANES?

A - Družba, kjer je majhno št. izbran. v vrhu, zelo malo ljudi v sr. ter velika množ. ljudi pri dnu	B - Družba, ki je kot piramida, z majh. št. izbran. v vrhu, več. deležem ljudi v sr. in največ. deležem pri dnu	C - Družba, ki je videti kot piramida, le da je malo ljudi čisto pri dnu	D - Družba, kjer je večina ljudi v sredini	E – Družba, kjer je veliko ljudi pri vrhu in zelo malo ljudi pri dnu
000	0	0	0	0000000
0	000	000	000	00000000000
0	00000	00000	0000000	000000000
0	0000000	0000000	00000000000	0000000
0	000000000	000000000	0000000	00000
0	00000000000	00000000000	000	000
000000000000000	0000000000000	00000	0	0
28.1	23.8	16.7	21.5	5.0

Odgovor: ne vem4.9

Tabela 2.23

Slovenija je bila leta 1998 že nekaj časa samostojna, demokratična država. Ki ji v stilu zahodnih razvitih držav vladajo strankarska demokracija, kapitalistični red in tržna ekonomija. Oba slednja pojma pa poudarjata ego, delo za sebe in svojo dobrobit; kapital in dobiček pa obravnavata kot vrednoto in nujnost za uspeh ter samozavest.

²⁹ Toš (1999): 818, 822, 825.

Rezultati ankete to smer razvoja potrjujejo. Poznavanje pravih ljudi je bilo pomembno za napredovanje v družbi, najbolj ostri odnosi naj bi bili med vodilnimi v podjetjih in zaposlenimi ter med ljudmi pri vrhu in pri dnu; struktura družbe pa jasno daje vedeti, da srednjega sloja skorajda ni bilo več in je bila veliko bolj zaznavna (sicer dokaj običajna) polarizacija na visoki in nižji sloj, pri čemer je slednji neprimerno bolj množičen.

Neodvisna in kapitalistična Slovenija si še danes želi biti bolj prepoznana. Na eni strani se (tudi uradna politika) trudi pretrgati kontinuiteto slovesa »balkanske« ali »komunistične« države, na drugi pa vedno bolj stremi za ugledom v zahodnih državah, na čelu z Združenimi državami Amerike. Temu vsled razglša zahodne vrednote kot že utrjene vrednote novodobnih Slovencev, zahteve teh držav po spremembah v zakonih, obnašanju, ureditvah na posameznih področjih itd. pa opisuje kot nujnost, ki se ji pač moramo podrediti, s floskulo – »če želimo biti del razvitega sveta«.

Na tak način se ljudem posredno vsiljuje tudi večja strpnost, sprejemanje vseh drugačnih, ki naj bi bili tudi enakopravni. To pa je velika sprememba za same ljudi. Notranja prepričanja, ki jih posamezniki gojijo dlje časa, morebiti tudi celo življenje, je namreč težko (če ne nemogoče) spremeniti zaradi aktualnih zunanjih zahtev. Pri tem namreč nastaja prepad – med deklariranimi zahtevami uradne politike, ki v mednarodnih odnosih prikazuje Slovence kot zgledne primerke demokratičnih ljudi, in med samimi ljudmi, ki se morda navzven trudijo biti strpni, navznoter pa se stereotipi, predsodki ipd. le še krepijo.

Prikazani rezultati raziskav to tezo potrjujejo. Klima nestrpnosti je bila namreč v času razcveta Jugoslavije na zelo nizki stopnji, kasneje, z večanjem napetosti med republikami, pa je rasla tudi stopnja nestrpnosti in se je kazala na različnih področjih. Še v poznih sedemdesetih je bilo kar 85% ljudi mnenja, da so medetnični odnosi dobri, ta odstotek je v dobrem desetletju strmo padel, dvajset let pozneje pa je to vprašanje zaradi politične volje irelevantno.

V splošnem smislu lahko rečemo, da so se te nagle spremembe kazale predvsem v zasebnem življenju ljudi. Nekateri so zaradi verske in etnične pripadnosti v času zaostrovanja družbenih razmer pretrgali vezi z dolgoletnimi prijatelji, drugi se niso več želeli zadrževati v istih prostorih kot »oni«, tretji so svoja razburkana čustva zaradi

vojne, pritiskov družbe in družine... sprostili v fizičnem nasilju nad »njimi«. Za svoja nestrpna dejanja pa je vsak imel svoje razloge, ki so lahko tehtni ali pa tudi ne.

2.4. Stereotipi in predsodki pri otrocih

2.4.1. Kaj vpliva na razvoj predsodkov in stereotipov pri otrocih?

Otroci kljub mnenju nekaterih niso zgolj prenašalci vzorcev vedenj in mišljenj njihovih staršev. So obenem tudi aktivni soustvarjalci svoje osebnosti, torej tudi stereotipov in predsodkov. Vendarle pa na oblikovanje le-teh vplivajo nekateri zunanji faktorji.

Prva predispozicija za predsodke in stereotipe je zavedanje socialnih kategorij,³⁰ ki otroku poenostavijo in razložijo njegovo okolje. Raziskave³¹ kažejo, da se otroci od treh do sedmih let najboljše zavedajo in uporabljajo etnične in spolne kategorije. To očitno zgodnje zavedanje pa potrjuje že navedeno tezo, da otroci tudi sami ustvarijo svoje stereotipe in predsodke.

Otroci torej zgodaj identificirajo in tudi preferenčno ocenjujejo predvsem etničnost in spol. Vendar pa je »...narava in usmeritev teh preferenc odvisna od socialnega položaja njihovih skupin v širši družbi« (Brown, 1995: 126). Tako so raziskave z lutkami³² potrdile, da so otroci dominantnih skupin močno notranje-skupinsko preferenčni, otroci manjšinskih skupin pa včasih, a ne naključno, izbirajo za »svoje« tudi lutke zunanje skupine, saj je družbeni položaj privilegiranih (npr. belcev) bolj zaželen. Nekatere kasnejše študije (v Brown, 1995: 133) pa kažejo spremembo – da se otroci manjšinskih skupin z leti vse bolj notranje-skupinsko identificirajo, a so hkrati tudi bolj predsodkovni in bolj samozavestni.

Na oblikovanje stereotipov in predsodkov v otrocih pa vplivajo tudi medskupinski odnosi in diskriminacije. Davey (v Brown, 1995: 141) je raziskoval otroke z delitvijo slaščic med njimi, pri čemer je ugotovil, da jih raje delijo s »sebi enakimi« kot z drugimi³³, kar

³⁰ Brown, 1995: 121.

³¹ Clark in Clark (v Brown, 1995: 123); Horowitz in Horowitz (v Brown, 1995: 124).

³² Otroci imajo na izbiro npr. belo in črno lutko, pri čemer jih sprašujejo, katera jim je bolj podobna, s katero bi se raje igrali, katera bi raje bili... (v okolju črne in bele rase).

³³ Opazen je bil tudi etnocentrizem.

kaže na predsodke in stereotipe do »drugačnih«. Podobno tudi pri ločevanju prijateljev od drugih delajo pristranske sodbe, še posebej devaluirajo invalide oz. hendikepirane³⁴.

Zanimivo pa je, da take nagle sodbe delajo predvsem (sicer večinsko raziskovani) otroci zahodnega sveta. V študiji Wetherella (v Brown, 1995: 147) je namreč mogoče opaziti medkulturne razlike v medsebojnih odnosih otrok,³⁵ nasprotno pa študija Turnerjeve in Gervaijeve³⁶ dokazuje obstoj medkulturno podobnih vzorcev (medkulturnih univerzalij) med podobnimi, a različno razvitimi državami - kar pomeni, da kultura pomembno vpliva na oblikovanje in izražanje stereotipov in predsodkov.

2.4.2. Kako razumeti te fenomene pri otrocih?

Jasno je torej, da otroci prek primarne socializacije od staršev sicer dobijo tudi osnove stereotipov in predsodkov, a so te osnove šibke in ne dovolj prepričljive, da bi otroci iz njih oblikovali svoje predsodke in stereotipe. Za to potrebujejo več, potrebujejo izkušnjo.

Raziskava Brancha in Newcomba (v Brown, 1995: 149) med štiri in pet letnimi otroci nakazuje pravzaprav nično povezavo med površinsko tolerantnimi starši in dokaj predsodkovnimi otroci. Te ugotovitve pa izpostavljajo pomen učinka množičnih medijev, ki vplivajo na otroke (in druge) tako v pozitivni kot negativni smeri³⁷.

Ker znanstveniki nastanek in razvoj predsodkov in stereotipov pripisujejo bolj kognitivnim, družbenim in afektivnim spremembam, ki so v otrocih do 10. leta pogoste, razvijajo različne teoretične modele za razlago le-teh. Tem modelom je skupno, da otrok pri razvoju obravnavanih fenomenov igra aktivno vlogo, avtor enega izmed njih, tristopenjskega, pa je Aboud.

³⁴ Raziskava Marasa, 1993: odnos otrok v starosti med pet in enajst let do hendikepiranih vrstnikov v Britanski šoli (v Brown, 1995: 145).

³⁵ Polinezijski in malezijski otroci so bili bolj darežljivi do zunanjih skupin; Polinezijski so se tudi rajši posluževali strategij, v katerih obe skupini (notranja in zunanja) pridobita.

³⁶ Turner in Gervai (1995: 759-772): ugotovili so, da se spolno tipiziranje dogaja tako na kognitivnem kot na vedenjskem nivoju, o dejanski tipizaciji pa odloča akter, ki v obeh državah deluje po podobnih vzorcih, povezavah, impulzih.

³⁷ V nekih raziskavah (Brown, 1995: 153) so npr. ugotovili, da so na učinke televizije bolj dovzetne deklince; sam vpliv pa je odvisen tudi od pozornosti – spremljanje televizije z diskusijo o tem ima več učinka.

Aboud (v Brown, 1995: 154-155) je v prvo stopnjo razvoja stereotipov in predsodkov uvrstil otroke do petega leta starosti, ki imajo povsem egocentrično razmišljanje in čustvene odzive in so s kombinacijo obeh procesov že tvorili osnove za pojav lastnih preferenc. Druga stopnja so pet do sedem letniki,³⁸ ki so bolj abstraktno razmišljujoči, manj egocentrični in bolj skupinsko fokusirani, njihovi preprosti koncepti ločevanja pa že preidejo v oblikovane stereotipe in predsodke. Tretja stopnja so še starejši otroci, ki sami operirajo s kategorijami. Zaradi tega se pojavijo individualne variacije, s čimer stereotipi in predsodki postanejo fleksibilnejši. Otroci, ki so bolj dovzetni za tolerantnejše norme odraslih, pa čutijo tudi nezaželenost predsodkovnega in stereotipnega odnosa, s tem razlogom se tako ne obnašajo ter posledično reducirajo tovrstne pojave.

Študije pa so pokazale tudi, da se v okvirih hipoteze stika predsodki in stereotipi pravzaprav še povečajo, namesto da bi se zmanjšali. Konkreten primer poskusa redukcije stereotipov in predsodkov otrok je namreč integracijska šola (Brown, 1995: 247-252), uresničevana teorija hipoteze stika. Ta šola združuje vse otroke, ne glede na raso, etničnost, religijsko pripadnost itd. ter izpolnjuje tudi Allportove pogoje. Zato Brown navaja razloge, čemu se v teh primerih fenomeni še okrepijo namesto zmanjšajo, ter utemeljuje, zakaj ne smemo obupati nad takimi šolami: življenje v desegregirani integracijski šoli je le del otrokovih medskupinskih odnosov, večji del teh pa je v segregiranem svetu; večina raziskav na tem področju težko meri spremembe v vseh odnosih in se osredotoča na (pre)kratka časovna obdobja; veliko integracijskih šol je bilo ustanovljenih pod zakonsko prisilo, s čimer se krši v bistvu vse Allportove pogoje in se oddaljuje od idealne situacije za samostojni konstruktivni stik.

2.4.3. Po razumevanju in redukciji: o generalizaciji vedenjskih sprememb in sledečih strategijah

Hewstone in Brown (v Brown, 1995: 263-264) predlagata najbolj dodelan model, s katerim je mogoče razlagati in delati generalizacije. Namesto eliminacije mej zunanje in notranje skupine bi bilo smotrnejše te meje obdržati na minimumu, kot neke vrste vrline, ter optimalizirati Allportove pogoje za stik. Tako bo stik na medskupinski ravni (ne na medosebni), med predstavniki teh ločenih skupin. Kakršnakoli informacija, ki ni v skladu

³⁸ Starost petih do osmih let naj bi bila tista, v kateri so otroci na vrhuncu oblikovanja in uporabe stereotipov in predsodkov.

s predstavami, namreč mora biti informacija o tipičnem predstavniku skupine, da se lahko spremeni odnos z generalizacijo³⁹. Kajti če tu uspe redukcija predsodkov in stereotipov, lahko uspe kadarkoli in kjerkoli.

Res pa je, da ima ta teorija nekaj težav (Brown, 1995: 265). Če namreč medskupinski odnosi bolj dovoljujejo generalizacijo kot medosebni, potem se ista logika aplicira tako na pozitivne kot na negativne odnose⁴⁰ in je torej hkrati konstruktivna in destruktivna. Drug problem pa je znano dejstvo, da medskupinski odnosi bolj spodbujajo občutke nerazumevanja in nelagodja kot medosebni, kar odnose hitreje in lažje razrahlja ali uniči.

Ko so vedenjske spremembe že uveljavljene in se vzorec spreminjanja stereotipov in predsodkov lahko generalno uporablja ter dosega ugodne rezultate, je potrebno določiti najbolj optimalne strategije, s katerimi se še naprej omogoča fleksibilnost, individualne razlike, osebno in skupinsko identiteto, stik med različnimi...

Običajno znanstveniki pri teh strategijah oz. njihovih učinkih nihajo med dvema opcijama: asimilacijo ali pluralizmom (Brown, 1995: 266-268). Intervencijski programi - prek katerih se strategija udejanja - naj bi ali eksplicitno poudarjali medskupinske razlike med posamezniki ali prevzeli bolj enotno⁴¹ politiko za vse. In čeprav čista oblika ene ali druge strategije ni niti zaželena niti mogoča, izbira ni preprosta. Še posebej ob odločanju za multikulturna okolja.

Ena opcija za šole je poudarek na etnični sestavi otrok, s čimer naj bi se uskladil tudi kurikulum,⁴² in je primernejše za heterogene skupine. Pri tem Berry (v Brown, 1995: 267) opozarja, da intervencije, ki ne pazijo na skupinske razlike, hitro vodijo v asimilacijo, na primer v (prisilno) prilagajanje manjšin. Taisti avtor zato predlaga alternativo enotni politiki: cilj, torej korist za vse, naj bi bil boljše dosegljiv s pluralistično strategijo, ki prepozna in upošteva razlike, skladni intervencijski programi pa naj bi temeljili na teh razlikah⁴³. In čeravno se Berry in Brown zavedata, da mora tak pristop

³⁹ V nasprotnem primeru pride zgolj do uporabe konceptov kot so izjema, poskupina, podtip ...

⁴⁰ V primeru, da stik stereotipe in predsodke še podkrepi, to uniči odnose.

⁴¹ Brown v svojem tekstu na tem mestu uporablja izraz »colour-blind«.

⁴² Prilagoditev učnega načrta etnični sestavi otrok pomeni upoštevanje praznikov posameznih etničnih skupin, njihovih notranjih pravil, dolžnosti ipd.

⁴³ Predlog je mogoče povezati s konceptom kooperativnih učnih skupin (sodelovanje med študenti, manj odnosa študent – učitelj, soodgovornost ...) v integracijskih šolah: študentom bi lahko dali naloge, ki jim

risati delikatno pot med pozitivno diferenciacijo skupin in izogibanjem regresiji k znanim in destruktivnim vzorcem predsodkov in stereotipov, sta vztrajna, da je s tem vseeno potrebno vsaj poskusiti (Brown, 1995: 268).

2.5. Kulturno mešana okolja in otroci v VVO-jih

Multikulturno okolje v tretjem tisočletju ni nobena posebnost. Vse spremembe v tehnologiji, življenjskem standardu ljudi, turizmu, iskanju svoje svobode in življenja ipd. so povzročile, da predstavniki različnih ras, etničnih skupin, religij, subkultur, kontrakultur, političnih prepričanj... živimo skupaj, v eni državi, v istem mestu. Tisto, v čemer pa tovrstno kulturno mešano okolje le je posebno, je način življenja. Gre za to, da tako različni ljudje ne morejo pričakovati konstruktivnega učinka svojega bivalnega okolja, če se za ta cilj ne opredelijo in se zanj ne potrudijo. Enak način življenja, kot ga vodijo (vse bolj redka) monokulturna območja, namreč zanje ne more biti učinkovit.

Družboslovni raziskovalci, diplomati in mnogi drugi trdijo, da je pravi način sobivanja sprejemanje razlik (kar je vrednota pestre palete kultur sveta) in pa strpno delovanje. Poleg tega je zelo pomembno ob vsaki situaciji posebej tehtati pozitivne in negativne lastnosti vključenih, saj posplošeno sklepanje in vrednotenje na osnovi stereotipov in predsodkov ne pripomore k boljši kvaliteti življenja, ki je povezana tudi z bivalnim okoljem in odnosi znotraj tega.

Državljeni Slovenije smo v koncept multikulturnega okolja stopili že zgodaj. Prelomnica, po kateri se je do mešanosti prebivalstva vzpostavil povsem drugačen odnos, pa je osamosvojitve leta 1991. Avtorji zbranih študij Cooltura: Uvod v kulturne študije (2002: 48) o tej prelomnici govorijo kot o nastopu tržne ekonomije, kapitalizma in potrošniške kulture, kar je prineslo tudi s tem povezane vrednote (večna mladost, suhe postave, neutrudno pehanje za dobičkom, materializem, egoizem, redefinirana vloga rimokatoliške cerkve in spolnosti, mediji kot konstruktorji realnosti...) in kar smemo imenovati popularna kultura. S to diferencirano kulturo se je spekter različnosti med prebivalci Slovenije še razširil, vse bolj »popularen« je hkrati postal koncept tolerance. Ravno tu pa pride do težav.

ravno zaradi znanja in izkušenj, ki izhajajo iz specifičnih etnij/religij/ ..., dajo možnost prispevati kaj unikatnega k skupinskemu cilju (v Brown, 1995: 268).

Slovenija je z odpiranjem svetu, trgovini, turizmu... nekako pozabila na ustvarjanje lastne poti ter naredila kar je preprosteje - sledila je poti že razvitih držav. S tem je sicer privabila nekaj (četudi ne veliko) novih vlagateljev v gospodarstvo ali nekaj akterjev na različnih področjih, vendar je že razvitim sledila tudi v uvajanju novih vrednot. Med temi uvaja tudi toleranco, na kar pa Slovenci niso bili pripravljeni oz. jo še do danes sprejemajo bolj zaradi družbenih in javnih pritiskov kot pa zaradi svojega prepričanja, da je to prav⁴⁴. In tako prihaja do prepada med lastnimi prepričanji in tistim, kar od posameznikov zahteva javnost, to pa povzroča napetosti in trenja med pripadniki posameznih skupin.

V povezavi s tem se dr. Srečo Dragoš sprašuje, kako je združljivo, »...da so naši življenjski slogi zahodnjaško individualizirani, medtem ko hkrati živimo v razmerah zelo nizke prostorske in socialne mobilnosti, kar je značilnost predindustrijskih ruralnih vzorcev?« in dodaja, da »če ...(tem socialnim) mrežam ne moreš pobegniti navzven, jim lahko le navznoter, npr. v alkoholizmu in samomoru. ...suicidalnost je (tako) svetovno izstopajoča behavioristična lastnost slovenstva...« (Dragoš, 2002: 34-35). Vendar se ta lastnost udejanja (le) ob določenih situacijah – ko je skupina ogrožena, ko se dogaja veliko sprememb. V teh primerih pa se skupina dejansko tudi ohranja – z dodajanjem »istega« in izključevanjem drugih in drugačnih. V nenadnih in korenitih spremembah okolja so tako » ...vedno na udaru najprej notranje manjšinske kategorije, jezikovne, verske, kulturne, etnične.« (Dragoš, 2002: 36). Zato je v Sloveniji težko biti ateist, agnostik, še težje musliman. Slednji namreč govorijo drug materni jezik, imajo druge kulturne navade, so drugega etničnega izvora, so nosilci raznih atributov manjšinskosti in so drugačni. Zapostavljeni pa so zaradi vrednotenja te drugačnosti v specifičnem

⁴⁴ Morda to dejstvo lahko povežemo z večanjem števila »drugačnih« pri nas: rezultati leta 1978 izvedene študije iz Indonezije (Broch, 1990) kažejo manj nestrpnosti, če je manj »drugačnosti«: prebivalci otoka Bonerate so muslimani, temeljna vera je animizem. Poznajo bilateralno sorodstvo (za sorodnike očetove in materine strani uporabljajo iste izraze), poroka je sodelovanje enakopravnih partnerjev. Npr. kulturo otrok se prepozna kot paralelno kulturi odraslih, pri čemer otroci postajajo odrasli še najbolj po merilu čustvenega razvoja. Med vsemi prebivalci v tistem času ni bilo mogoče prepoznati želje po modernejšem načinu življenja, čeprav so stik z le-tem že imeli. Obiskovalce so sprejeli z radovednim opazovanjem, nestrpnega ravnanja pa ni bilo. Morda pa se dandanes tovrstno delovanje že pojavlja, saj je stik s svetom pogostejši, turistov (priseljencev) je vse več, vsi ti pa s seboj prinašajo spremembe, ki si jih domačini niso želeli.

slovenskem kontekstu (ki ga ponazarja Jančarjeva sintagma iz naslova: Islam in suicidalno podalpsko pleme)⁴⁵.

Podobno se dogaja na Jesenicah. Nekdaj železarsko mesto se danes preusmerja v druge gospodarske (in bolj ekološke) panoge, pri tem pa se spopada z ovirami. Večje med temi so nezaposlenost, majhne in/ali neredne plače ter dokaj nizka (a v porastu) zainteresiranost vlagateljev za ta kraj. Kljub tem težavam pa so prebivalci ostali tu, še več, tudi novi prihajajo. Iz različnih dežel, večinoma iz držav bivše Jugoslavije. Zato so Jesenice že dolgo etnično in religiozno pisane. Trenja med prebivalci pa se, sicer v nekakšnih ciklih, stalno pojavljajo. Problem (ne)strpnosti in sprejemanja drugačnih tu o(b)staja, a ni enak med vsemi starostnimi skupinami. Najbolj očitno svoje predsodke in stereotipe kažejo mladostniki, katerih mnenja se občasno prelevijo tudi v nasilna dejanja. Starejši so bolj umirjeni, kar ne pomeni, da tovrstnih mnenj nimajo, saj se navadno le bolje prilagajajo zgoraj navajanim javno všečnim normam in vrednotam družbe. Kot nosilci naše prihodnosti pa so zanimivi otroci, ki bodo s svojo raznolikostjo soustvarjali Jesenice in katerih morebitni stereotipi in predsodki so pomembni za razumevanje skupne sedanjosti in prihodnosti.

Spet drugačna povezava pa so Vzgojno Varstvene Organizacije z otroci v multikulturnem okolju kot so Jesenice. VVO-ji so prva javno organizirana oblika vzgoje za otroke v Sloveniji in zajemajo večji del najmlajših generacij, ki pa imajo zaradi demografskih in ekonomskih gibanj v Sloveniji trend upadanja⁴⁶. Programi znotraj teh so

⁴⁵ Nestrpnost do muslimanov s humoriziranjem, stigmatiziranjem ali diptihoniziranjem spodbujajo npr. tiskani mediji: Dragoš (2002: 42) navaja primer iz Družine (7.10.2001), intervju s katoliškim teologom dr. Ocirkom – ta je trdil, da je krščanstvo religija in sploh edini sistem, ki uspešno regulira nasilje, ker tarči prizna status žrtve. Glavni problem (kot vzrok islamskega terorizma) pa je, da naj bi se danes verstva soočala z militantnim, fanatičnim laicismom, ki si prisvaja državno moč zato, da bi religijo stisnil v kot. Iz tega je sledil njegov zaključek, da je porast islamizma znamenje, da se člani religij čutijo ogroženi, zaradi česar prihaja do pretiranih in nerazumnih dejanj. Učinek tega sporočila naj bi bil podoben učinku snežene kepe.

⁴⁶ V Sloveniji javna vzgojno izobraževalna shema deluje po sledečem vrstnem redu: predšolska vzgoja, osnovnošolsko izobraževanje, srednješolsko izobraževanje, nižje in srednje poklicno izobraževanje, srednje strokovno in splošno izobraževanje, višje strokovno izobraževanje, visokošolsko izobraževanje, dodiplomsko univerzitetno in strokovno izobraževanje, podiplomsko izobraževanje, specialistični in magistrski študij, doktorski študij. Predšolska vzgoja ni obvezna. Izvajajo jo samostojni vrtci in enote za predšolsko vzgojo v osnovnih šolah; obiskujejo jih otroci od prvega do šestega leta starosti. Eno leto pred otrokovim vstopom v osnovno šolo je že obvezna priprava nanjo. Spremembe v predšolski vzgoji se kažejo zlasti v povečani pestrosti in ponudbi programov za otroke. Poleg javnih se ustanavlja tudi vrsta zasebnih vrtcev; ti ponujajo bodisi javni program predšolske vzgoje, tako da posebno pozornost posvečajo določenim dejavnostim (glasbi, zdravi prehrani, angleščini), bodisi programe, zasnovane po posebnih pedagoških načelih (Waldorfski vrtci), in programe katoliških vrtcev. Kakovostno izvajanje različnih programov in odprtost kurikula zagotavljajo poleg vzgojiteljev tudi drugi pedagoški in družboslovno-

sicer različni, a prevladujoče vse bolj prilagojeni posameznikom in njihovim željam: osrednji cilj je maksimalno razviti ustvarjalne in druge potenciale otrok. Za primerjavo navajam trende v predšolski vzgoji in izobraževanju za tri države:

Slovenija (otroci od prvega do šestega leta)

	1980/81	1985/86	1990/91	1995/96	1999/2000
Vrtci	737	793	785	793	808
Oddelki	3 304	3 585	3 593	3 500	3 523
Otroci	71 784	75 669	73 631	66 553	64 151
Strokovno osebje	6 224	6 739	6 950	6 672	7 148

vir: Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji, 2000: 15.

Tabela 2.24

Hrvaška – število otrok (v starosti treh do sedmih let), vključenih v predšolsko izobraževanje

1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000
85468	60214	63896	70280	75466	76695	79489	82894	81288	84526

vir: Statistical data for background purposes of OECD review COUNTRY: CROATIA, 2000: 11.

Tabela 2.25

Albanija – število otrok (v starosti treh do petih let), vključenih v predšolsko izobraževanje

Leto	1990/91	1991/92	1992/93	1993/94	1994/95	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/2000
Otrok	130 007	108 889	81 117	80 395	80 384	84 563	84 232	80 418	81 734	80 337
V %	58	49	37	36	37	39	39	36	36	35

vir: Statistical data for background purposes of OECD review COUNTRY: ALBANIA, 2000: 10.

Tabela 2.26

Pripadnost otrok posameznim različnim skupinam ni pomembna. Vsaj s stališča VVO-jev.

Otroci sami pa v VVO-jih delujejo po svoje. Igrajo se, se učijo, se pogovarjajo, prijateljujejo. Če pri tem delajo selekcijo glede na pripadnost svoji etnični, religiozni... skupini, se bo spoznalo prek terenskega raziskovalnega dela.

humanistični strokovnjaki. Program priprave na osnovno šolo, ki je obvezen za otroke, stare od šest do sedem let, se opušča sočasno s postopnim vpeljevanjem devetletne osnovne šole. (Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji, 2000: 4)

3. EMPIRIČNI DEL

3.1. *Problem, vzorec in metode dela*

Hipoteza, ki je vzrok in pogonska sila empiričnemu raziskovanju, se v nalogi glasi: v vzgojno varstveni organizaciji Jesenice (oziroma kulturno mešanem okolju) je prijateljevanje med otroci morda pogojeno z etničnimi stereotipi in predsodki.

V kulturno mešanem okolju mesta Jesenice je bil določen vzorec raziskave. Terensko delo se je izvajalo v aprilu 2003, v treh različnih enotah VVO Jesenice (VVE Hrušica, VVE Tavčarjeva in VVE Tomšičeva). Raziskovanje je s pomočjo mrež prijateljev in nekaterih dodatnih informacij iskalo etnično osnovano izbiro prijateljev med otroci. Vsi podatki, ki so v celoti in v originalni obliki prikazani v Prilogi, so bili – zaradi občutljivosti tematike raziskave – zbrani posredno, prek vzgojiteljic posameznih raziskovanih skupin.

V raziskovanju so se oblikovale tri populacije otrok - v vsaki od teh je enota en otrok, za katerega so bile obdelovane še naslednje spremenljivke: vrtec, relacija prijateljstev do vseh ostalih v skupini, jezik sporazumevanja v družini, etnična oznaka bivalnega okolja in tip bivalnega okolja.

Podatki iz teh vzorcev bodo pomagali k razjasnitvi problema (prvi korak – analiza vsakega posamičnega vzorca, drugi korak – primerjava vzorcev).

Določanje metode dela ni enostavno, saj zgolj ena navadno ni zadostna. V pričujočem delu so se tako uporabljale tri, z opombo, da se ena z drugo povezujejo oz. prekrivajo in nadgrajujejo.

Prva metoda je sociometrična, katere oče je Jakob Levy Moreno. On trdi, da je sociometrični test sredstvo za merjenje značaja različnih organizacij, ki se pojavljajo v družbenih skupinah⁴⁷. Test je sestavljen iz sledečega vprašanja subjektom: »S katerimi posamezniki skupine, ki ji pripadate ali bi ji želeli pripadati, se želite družiti?« (»Kdo je tvoj prijatelj?«). Sociometrično raziskovanje lahko poteka v različnih oblikah (na primer

⁴⁷Moreno (1962: 43).

neposredno z vključitvijo v raziskovano skupino ali posredno z uporabo informatorja – kot je bilo izvedeno to raziskovanje) in ga je potrebno prilagoditi sami situaciji, skupini, posameznikom in njihovim razpoloženjem. Hkrati mora raziskovalec s ciljem dobre raziskave izničiti vse morebitne strahove in dvome raziskovancev, za kvaliteten raziskavo pa mora oblikovati in uporabiti tudi kriterije (ti so v tem primeru zgoraj navedene spremenljivke). S sociometrično metodo raziskovalec dobi sociogram, to je graf oziroma tabela, ki prikazuje položaj posameznika in njegove odnose z drugimi v skupini.

Druga metoda je tabelarna analiza z interpretacijo mrežnih povezav, ki zajema popolna omrežja prijateljev za vsak posamezen vrtec in daje pregled zbranih podatkov v številkah in barvah.

Tretja je grafična analiza omrežij prijateljev, ki prikazuje odnose v skupini in položaj posameznika v njej. Osnovna grafična omrežja so barvno posebej obdelana in interpretirana tudi glede na spremenljivke.

3.2. Tabele najboljših prijateljev

V treh oddelkih treh ločenih enot VVO Jesenice sem sistematično opazovala otroke in s pomočjo vzgojiteljic izpolnjevala tabele o njih ter njihovih najboljših prijateljih znotraj te organizacije.

Tabela 3.1: Mreža prijateljev v vrtcu Hrušica (n=15 otrok)

	PE1	MA 2	NI3	RO4	SA5	FI6	MAT7	MOJ 8	EL9	AN10	PET 11	ŽI12	GA13	LEI 14	VER 15	A
1PE				X												1
2MA															X	1
3NI										X						1
4RO	X						X									2
5SA															X	1
6FI								X						X		2
7MAT									X	X						2
8MOJ					X						X		X			3
9EL			X				X			X						3
10AN			X				X		X							3
11PET								X								1
12ŽI	X			X									X			3
13GA								X				X			X	3
14LEI											X					1
15VER					X							X	X			3
P	2	0	2	2	2	0	3	3	2	3	2	2	3	1	3	30

Tabela 3.1 prikazuje mrežo najboljših prijateljev v izbranem oddelku VVE Hrušica s 15 otroci. Vrstično se berejo aktivne izbire, stolpično pa pasivne: aktivna izbira npr. pomeni, da je PE sam za prijatelja izbral RO (1 aktivna izbira), pasivna izbira pa, da sta njega za prijatelja izbrala RO in ZI (2 pasivni izbiri). Skupno je bilo aktivnih in pasivnih izbir po 30.

Osnovna opisna statistika izbir je naslednja. Znotraj te skupine otrok tako šest posameznikov (40% vseh) aktivno izbira le po enega prijatelja, trije (20%) izbirajo po dva, šest (40%) pa jih izbira po tri prijatelje.

Pasivno dva (13%) posameznika nista bila izbrana, eden (7%) je bil izbran le enkrat, sedem (47%) jih je bilo izbranih po dvakrat, pet (33%) pa po trikrat. Povprečje je po dve vezi na otroka.

V tej skupini torej aktivno sicer vsi izbirajo prijatelje, nasprotno pa niso vsi tudi pasivno izbrani. To kaže na nesimetrično razmerje izbiranja prijateljev, oziroma na nesimetričnost relacije prijateljstva – kar je značilnost večine medčloveških odnosov.

Opombe iz opazovanja⁴⁸ v zvezi s tem razkrivajo naslednje: otroci v tem oddelku pogosto menjajo svoje izbire prijateljev, tudi tako pride do asimetričnega vzorca relacij. Opaziti je tudi, kako osebnostna lastnost nekoga (npr. vsiljivost) vpliva na izbiro le-tega za prijatelja. Podobne posledice (manjša »popularnost«) imajo tudi bolj objektivne lastnosti posameznih otrok: denimo pogosta odsotnost v vrtcu, različno oz. oddaljeno okolje bivanja, jezikovno nerazumevanje posameznika ipd.

Etnična pripadnost kot temelj izbire za te otroke ni pomembna.

⁴⁸ Priloga: Hrušica; str. 81, 82.

Tabela 3.2: Mreža prijateljev v vrtcu Tavčarjeva (n=15 otrok)

	AN1	PR2	AJ3	BE4	NI5	GR6	EL7	ER8	KA9	DO10	MA11	AL12	NK13	AM14	BI15	A
1AN		X			X				X			X			X	5
2PR				X					X				X		X	4
3AJ				X	X					X	X			X		5
4BE			X			X								X		3
5NI	X		X						X	X	X	X				6
6GR	X			X			X	X							X	5
7EL			X	X		X		X								4
8ER						X				X			X			3
9KA	X	X			X							X			X	5
10DO			X		X	X		X			X					5
11MA			X		X	X		X		X						5
12AL	X	X			X				X						X	5
13NK	X	X		X	X	X		X								6
14AM		X		X			X		X		X	X				6
15BI	X	X			X	X			X			X	X			7
P	6	6	5	6	8	7	2	5	6	4	4	5	3	2	5	74

Tabela 3.2 opisuje aktivne in pasivne izbire prijateljev med 15 otroci v oddelku enote VVE Tavčarjeva.

Aktivne izbire otrok so v deležih izražene takole: dva otroka (13%) sta izbrala »le« po tri prijatelje, dva (13%) sta izbrala po štiri, sedem (47%) jih je izbralo po pet, trije (20%) po šest in eden (7%) po sedem prijateljev.

Pasivne izbire, ki jih je bilo skupaj (enako kot aktivnih) 74, pa so bile sledeče: dva (13%) sta bila izbrana dvakrat, eden (7%) je bil izbran trikrat, dva (13%) sta bila izbrana štirikrat, štirje (27%) so bili izbrani po petkrat, enako število (27%) je bilo izbranih po šestkrat, eden (6,5%) je bil izbran sedemkrat in eden (6,5%) osemkrat. Povprečje je torej pet vezi na otroka.

Preučevani odderek na Tavčarjevi je po številu prijateljskih izbir mnogo bogatejši kot odderek iz Hrušice (primerjava 74 vezi tu s 30 vezmi tam), kljub temu, da je opazovano število otrok enako (15). To nakazuje bolj prepleteno mrežo odnosov, več medsebojne komunikacije in večje število interakcij, v katere so sami otroci vključeni.

Z opazovanjem⁴⁹ je bilo mogoče ugotoviti, da etničnost in spol nista najbolj pomembni komponenti pri izbiranju prijateljev; večjo vlogo pri tem igrata starost in interes. S tem

⁴⁹ Priloga: Tavčarjeva; str. 82, 83, 84.

razlogom so tudi stkanе vezi dokaj trdne oz. se ne spreminjajo zelo, vsaj ne v krajših časovnih obdobjih.

S pogovorom o razlikah med ljudmi raste tudi razumevanje in sprejemanje le-teh. Zato je reakcija otrok tega oddelka na drugačnost takšna, da pripada okviru učenja o strpnosti (na uporabo tujega jezika reagirajo tako, kot iz izkušenj vedo, da reagirajo tudi npr. učitelji ali starši – »v vrtcu govorimo slovensko!«). To dejstvo pa govori v prid tudi vzgoji tistih staršev, ki se dejansko trudijo vzgojiti strpnega otroka v multikulturnem okolju.

Tabela 3.3: Mreža prijateljev v vrtcu Tomšičeva (n=21 otrok)

	1 G A	2 M A G	3 M A R	4 B E N	5 M A T	6 S Č	7 A J N	8 E L	9 P O	10 SI	11 AN D	12 K I	13 E V	14 S M	15 LOJ	16 A N	17 BEL	18 AL M	19 T I	20 MR K	21 S A	A
GA1															X	X						2
MAG2					X									X				X				3
MAR3											X								X	X		3
BEN4											X						X		X			3
MAT5		X				X								X								3
SČ6					X		X	X										X				4
AJN7								X				X		X								3
EL8									X			X	X									3
PO9							X					X	X									3
SI10					X	X												X			X	4
AND11			X																X	X		3
KI12								X	X				X									3
EV13								X				X		X								3
SM14		X			X	X		X	X									X				6
LOJ15	X															X			X			3
AN16	X														X							2
BEL17				X							X											2
ALM18					X	X				X				X							X	5
TI19			X								X				X					X		4
MRK20			X																X			2
SA21										X				X				X				3
P	2	2	3	1	5	4	1	6	3	2	4	4	3	6	3	2	1	5	5	3	2	67

Tabela 3.3 torej prikazuje izbire 21 otrok iz oddelka enote VVO Tavčarjeva. Skupno 67 izbir (aktivno in pasivno) je porazdeljenih v spodnje deleže.

Aktivno so štirje (19%) izbrali dva prijatelja, dvanajst (57%) jih je izbralo tri prijatelje, trije (14%) so izbrali štiri prijatelje, eden (5%) jih je izbral pet in eden (5%) šest.

Pasivno so bili trije (14%) izbrani po enkrat, pet (24%) jih je bilo izbranih po dvakrat, pet (24%) po trikrat, trije (14%) po štirikrat, trije (14%) po petkrat in dva (10%) po šestkrat. Povprečje je približno 3,2 vezi na otroka.

V tem oddelku je število izbir, upoštevajoč količino otrok, relativno majhno. Še posebej, če jo primerjamo s številom izbir na Tavčarjevi.

Opažanja⁵⁰ v zvezi s tem vrtcem so pokazala, da vezi med temi otroci niso posebej trdne in trajajoče. Spremeni jih lahko odsotnost, druge navade, v tem oddelku se otroci od drugih dveh izbranih oddelkov razlikujejo tudi v - sicer pretežno naključnem - selektivnem druženju po spolu. V splošnem pa je za druženje pomemben skupni interes.

Glede etničnosti so bolj »izbirčne« deklace, čeravno to iz opazovanja ni jasno razvidno kot pravilo. Pogovori o etnični pripadnosti niso negativno označeni, gre predvsem za radovednost in zanimanje, ne glede na to, ali so v pogovor vpleteni tudi vzgojitelji.

S temi osnovnimi opisi se lahko preide na interpretacijo vzorcev prijateljevanja. V izbranih oddelkih tako obstajajo razlike v izbiranju prijateljev. Temeljne razloge za to lahko poiščemo v oddaljenosti in raznolikosti življenjskega okolja obravnavanih otrok. Tisti, ki živijo bolj v predmestju ali na podeželju, so namreč vajeni drugačnega življenja kot mestni otroci. Glede na to okolje imajo tudi različne možnosti za druženje izven vrta, imajo drugačno družbo, nekatere pazijo starejši sorodniki, ki (verjetno) tudi močno vplivajo na njihove izbire.

Nadalje se otroci razlikujejo v navajenosti na ljudi. Mnogi so namreč sramežljivi, se zapirajo tudi pred znanimi ljudmi, spet drugi so bolj odprte narave in raje sklepajo nova prijateljstva. Vsem pa je skupno, takšen je bil vsaj prvi vtis, da imajo svoje prijatelje radi, a jih relativno pogosto menjajo, da pa se najbolje počutijo v (trenutni) prijateljski družbi. In ravno zato se jim navadno ne zdi pomembno, katere etnične pripadnosti je nekdo in kakšne lastnosti naj bi zaradi te pripadnosti imel.

3.3. Faktorji prijateljevanja otrok: jezik družinskega sporazumevanja, tip bivalnega okolja družine in etnična oznaka bivalnega okolja družine

V prvem krogu analitskega poglobljanja znanja o vzorcih prijateljevanja se v tabele doda barve, ki (enako kot drugi podatki) predstavljajo posredno dobljeno dodatno informacijo

⁵⁰Priloga: Tomšičeva; str. 84, 85.

o otrokih. Pri tem analitskem delu gre torej za iskanje bolj neosebni, kulturno in življenjsko pogojenih faktorjev istotipnih in neistotipnih aktivnih in pasivnih izbir otrok. Cilj tega koraka je pokazati, če in v kolikšni meri določena dejstva vplivajo, poleg osebnostnih naklonjenosti in izkušenj med otroki, na izbiro prijateljev. Ta dejstva so seveda (posredno ali neposredno) vezana na etničnost in s tem na morebitne etnične stereotipe in predsodke.

Za vsak vrtec posebej se analizira vpliv naslednjih treh faktorjev: sporazumevalnega jezika v družini otrok, etnične oznake bivalnega okolja družin ter urbanosti/ruralnosti bivalnega okolja družin.

* * * * *

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - slovenski jezik, **rdeče** - neslovenski jezik, **modro** - mešani jezik⁵¹, **oranžno** – slovensko-neslovenski jezik, **zeleno** – slovensko-mešani jezik, **vijolično** – neslovensko-mešani jezik.

Rumene, rdeče in modre celice pomenijo čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa tudi aktivni odgovor o uporabi jezika. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo ostale tri barve.

Tabela 3.4 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Hrušica.

	PE1	MA 2	NI3	RO4	SA5	FI6	MAT7	MOJ 8	EL9	AN10	PET 11	ŽI12	GA13	LEI 14	VER 15	A
1PE				X												1
2MA															X	1
3NI										X						1
4RO	X						X									2
5SA															X	1
6FI								X						X		2
7MAT									X	X						2
8MOJ					X						X		X			3
9EL			X				X			X						3
10AN			X				X		X							3
11PET								X								1
12ŽI	X			X									X			3
13GA								X				X			X	3
14LEI											X					1
15VER					X							X	X			3
P	2	0	2	2	2	0	3	3	2	3	2	2	3	1	3	30

⁵¹ Oznaka pomeni kombinacijo slovenskega in nekega drugega jezika, mešanico obeh.

Barvane celice v spodnji tabeli označujejo: **rumeno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovenskega izvora, **rdeče** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovenskega izvora, **modro** - v bivalnem okolju prevladujejo družine mešanega izvora, **oranžno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-neslovenskega izvora, **zeleno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-mešanega izvora, **vijolično** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovensko-mešanega izvora.

Prve tri barve pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o oznaki bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo celice ostalih barv.

Tabela 3.5 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Hrušica

	PE1	MA 2	NI3	RO4	SA5	FI6	MAT7	MOJ 8	EL9	AN10	PET 11	ŽI12	GA13	LEI 14	VER 15	A
1PE				X												1
2MA															X	1
3NI										X						1
4RO	X						X									2
5SA															X	1
6FI								X						X		2
7MAT									X	X						2
8MOJ					X						X		X			3
9EL			X				X			X						3
10AN			X				X		X							3
11PET								X								1
12ŽI	X			X									X			3
13GA								X				X			X	3
14LEI											X					1
15VER					X							X	X			3
P	2	0	2	2	2	0	3	3	2	3	2	2	3	1	3	30

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - urbano okolje, **rdeče** - ruralno okolje, **modro** - mešano okolje, **oranžno** – urbano-ruralno okolje, **zeleno** – urbano-mešano okolje, **vijolično** – ruralno-mešano okolje.

Rumene, rdeče in modre celice pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o tipu bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo oranžne, zelene in vijolične celice.

Tabela 3.6 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Hrušica.

	PE1	MA 2	NI3	RO4	SA5	FI6	MAT7	MOJ 8	EL9	AN10	PET 11	ŽI12	GA13	LEI 14	VER 15	A
1PE				X												1
2MA															X	1
3NI										X						1
4RO	X						X									2
5SA															X	1
6FI								X						X		2
7MAT									X	X						2
8MOJ					X						X		X			3
9EL			X				X			X						3
10AN			X				X		X							3
11PET								X								1
12ŽI	X			X									X			3
13GA								X				X			X	3
14LEI											X					1
15VER					X							X	X			3
P	2	0	2	2	2	0	3	3	2	3	2	2	3	1	3	30

Otroci iz VVE Hrušica so pretežno slovensko govoreči tudi v domačem okolju (80%), etnično v njihovem bivalnem okolju prevladujejo družine slovenskega izvora (94%), to bivalno okolje pa je najpogostejše mešano – urbano/ruralno (54%) ali ruralno (46%).

Vsi trije faktorji implicirajo tudi dobljene rezultate: visoki deleži istotipskih izbir. V primeru uporabe jezika so te izbire prijateljev v prid slovensko-slovenskim z 80%; v etničnem smislu otroci iz okolja, kjer prevladujejo družine slovenskega izvora, tudi izbirajo prijatelje iz tam s kar 90%; to bivalno okolje pa jim je tudi skupno in je mešano ali ruralno (skupni delež je 70%).

Teh podatkov ni mogoče posplošiti na etnično selektivno izbiranje prijateljev. Skupina je namreč etnično preveč homogena, da bi dopuščala bolj izstopajoče odločitve. Na drugi strani pa na primer, poleg značajskih lastnosti posameznikov, ki niso bili nikdar (pasivno) izbrani kot prijatelji, na to dejstvo vpliva tudi njihova uporaba neslovenskega jezika (Tabela 3.1: FI).

* * * * *

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - slovenski jezik, **rdeče** - neslovenski jezik, **modro** - mešani jezik, **oranžno** – slovensko-neslovenski jezik, **zeleno** – slovensko-mešani jezik, **vijolično** – neslovensko-mešani jezik.

Rumene, rdeče in modre celice hkrati pomenijo čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa tudi aktivni odgovor o uporabi jezika. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo ostale tri barve.

Tabela 3.7 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Tavčarjeva

	AN1	PR2	AJ3	BE4	NI5	GR6	EL7	ER8	KA9	DO10	MA11	AL12	NK13	AM14	BI15	A
1AN		X			X				X			X			X	5
2PR				X					X				X		X	4
3AJ				X	X					X	X			X		5
4BE			X			X								X		3
5NI	X		X						X	X	X	X				6
6GR	X			X			X	X							X	5
7EL			X	X		X		X								4
8ER						X				X			X			3
9KA	X	X			X							X			X	5
10DO			X		X	X		X			X					5
11MA			X		X	X		X		X						5
12AL	X	X			X				X						X	5
13NK	X	X		X	X	X		X								6
14AM		X		X			X		X		X	X				6
15BI	X	X			X	X			X			X	X			7
P	6	6	5	6	8	7	2	5	6	4	4	5	3	2	5	74

Barvane celice spodnje tabele označujejo: **rumeno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovenskega izvora, **rdeče** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovenskega izvora, **modro** - v bivalnem okolju prevladujejo družine mešanega izvora, **oranžno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-neslovenskega izvora, **zeleno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-mešanega izvora, **vijolično** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovensko-mešanega izvora.

Prve tri barve pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o oznaki bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo celice ostalih barv.

Tabela 3.8 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tavčarjeva.

	AN1	PR2	AJ3	BE4	NI5	GR6	EL7	ER8	KA9	DO10	MA11	AL12	NK13	AM14	BI15	A
1AN		X			X				X			X			X	5
2PR				X					X				X		X	4
3AJ				X	X					X	X			X		5
4BE			X			X								X		3
5NI	X		X						X	X	X	X				6
6GR	X			X			X	X							X	5
7EL			X	X		X		X								4
8ER						X				X			X			3
9KA	X	X			X							X			X	5
10DO			X		X	X		X			X					5
11MA			X		X	X		X		X						5
12AL	X	X			X				X						X	5
13NK	X	X		X	X	X		X								6
14AM		X		X			X		X		X	X				6
15BI	X	X			X	X			X			X	X			7
P	6	6	5	6	8	7	2	5	6	4	4	5	3	2	5	74

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - urbano okolje, **rdeče** - ruralno okolje, **modro** - mešano okolje, **oranžno** – urbano-ruralno okolje, **zeleno** – urbano-mešano okolje, **vijolično** – ruralno-mešano okolje.

Rumene, rdeče in modre celice pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o tipu bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo oranžne, zelene in vijolične celice.

Tabela 3.9 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tavčarjeva.

	AN1	PR2	AJ3	BE4	NI5	GR6	EL7	ER8	KA9	DO10	MA11	AL12	NK13	AM14	BI15	A
1AN		X			X				X			X			X	5
2PR				X					X				X		X	4
3AJ				X	X					X	X			X		5
4BE			X			X								X		3
5NI	X		X						X	X	X	X				6
6GR	X			X			X	X							X	5
7EL			X	X		X		X								4
8ER						X				X			X			3
9KA	X	X			X							X			X	5
10DO			X		X	X		X			X					5
11MA			X		X	X		X		X						5
12AL	X	X			X				X						X	5
13NK	X	X		X	X	X		X								6
14AM		X		X			X		X		X	X				6
15BI	X	X			X	X			X			X	X			7
P	6	6	5	6	8	7	2	5	6	4	4	5	3	2	5	74

V VVE Tavčarjeva hodijo otroci, ki so po jeziku sporazumevanja v družini bolj različni, saj doma slovensko govori 47% otrok, neslovensko pa kar 53% otrok. Popolnoma enako so porazdeljeni tudi glede etnične oznake bivalnega okolja otrok – 47% jih je iz okolja, kjer prevladujejo družine slovenskega izvora in 53% iz okolja z družinami prevladujoče neslovenskega izvora. Skorajda vsi ti otroci živijo v urbanem okolju (93%), le eden izmed njih (7%) pa v mešanem okolju.

Tudi v tej skupini prevladujejo istotipske izbire prijateljev. Tako so otroci v okvirih jezika sporazumevanja in etnične oznake bivalnega okolja istotipsko izbrali v 61%, v okvirih tipa bivalnega okolja pa kar v 81%. Pri slednjem pa je pomembno upoštevati, da delež 19%, ki je padel na neistotipske izbire, tvori križanje z eno samo osebo.

Skupina otrok v VVE Tavčarjeva je etnično bolj raznolika kot skupina iz VVE Hrušica, zato je tudi njihove izbire mogoče nekoliko drugače razumeti. Pravzaprav polovična razdelitev otrok glede na uporabo jezika in etnično oznako bivalnega okolja nakazuje, da otroci zares niso omejeni z etnično pripadnostjo ko gre za izbiro prijateljev, saj se na te kriterije ne ozirajo. V primerjavi z enoto iz Hrušice, ki šteje enako število otrok, pa je opaziti še nekaj: otroci na Tavčarjevi so veliko bolj medsebojno povezani, na kar kaže število njihovih izbir (74; na Hrušici pa 30). To dejstvo je najverjetneje povezano predvsem s tipom bivalnega okolja, saj so »urbani« otroci iz Tavčarjeve izpostavljeni veliko več stikom z ljudmi, vrstniki, znanci, tujci..., kot otroci iz Hrušice in zato tudi med seboj brez zadržkov pletejo več mrež. Pa tudi radovednost je z istimi razlogi v mešanem okolju verjetno večja.

* * * * *

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - slovenski jezik, **rdeče** - neslovenski jezik, **modro** - mešani jezik, **oranžno** – slovensko-neslovenski jezik, **zeleno** – slovensko-mešani jezik, **vijolično** – neslovensko-mešani jezik.

Rumene, rdeče in modre celice hkrati pomenijo čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa tudi aktivni odgovor o uporabi jezika. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo ostale tri barve.

Tabela 3.10 Vpliv prevladujočega jezika sporazumevanja v družini otrok na izbiro prijateljev v VVO Tomšičeva.

	1 G A	2 M A G	3 M A R	4 B E N	5 M A T	6 S Č	7 A J N	8 E L	9 P O	10 SI	11 AN D	12 K I	13 E V	14 S M	15 LOJ	16 A N	17 BEL	18 AL M	19 T I	20 MR K	21 S A	A
GA1															X	X						2
MAG2					X									X				X				3
MAR3											X								X	X		3
BEN4											X						X		X			3
MAT5		X				X								X								3
SČ6					X		X	X										X				4
AJN7								X				X		X								3
EL8									X			X	X									3
PO9								X				X	X									3
SI10					X	X												X			X	4
AND11			X																X	X		3
KI12								X	X				X									3
EV13								X				X		X								3
SM14		X			X	X		X	X									X				6
LOJ15	X															X			X			3
AN16	X														X							2
BEL17				X							X											2
ALM18					X	X				X				X							X	5
TI19			X								X				X					X		4
MRK20			X																X			2
SA21										X				X				X				3
P	2	2	3	1	5	4	1	6	3	2	4	4	3	6	3	2	1	5	5	3	2	67

Barvane celice spodnje tabele označujejo: **rumeno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovenskega izvora, **rdeče** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovenskega izvora, **modro** - v bivalnem okolju prevladujejo družine mešanega izvora, **oranžno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-neslovenskega izvora, **zeleno** - v bivalnem okolju prevladujejo družine slovensko-mešanega izvora, **vijolično** - v bivalnem okolju prevladujejo družine neslovensko-mešanega izvora.

Prve tri barve pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o oznaki bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo celice ostalih barv.

Tabela 3.11 Vpliv etnične oznake bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tomšičeva.

	1 G A	2 M A G	3 M A R	4 B E N	5 M A T	6 S Č	7 A J N	8 E L	9 P O	10 SI	11 AN D	12 K I	13 E V	14 S M	15 LOJ	16 A N	17 BEL	18 AL M	19 T I	20 MR K	21 S A	A
GA1															X	X						2
MAG2					X									X				X				3
MAR3											X								X	X		3
BEN4											X						X		X			3
MAT5		X				X								X								3
SČ6					X		X	X										X				4
AJN7								X				X		X								3
EL8									X			X	X									3
PO9								X				X	X									3
SI10					X	X												X			X	4
AND11			X																X	X		3
KI12								X	X				X									3
EV13								X				X		X								3
SM14		X			X	X		X	X									X				6
LOJ15	X															X			X			3
AN16	X														X							2
BEL17				X							X											2
ALM18					X	X				X				X							X	5
TI19			X								X				X					X		4
MRK20			X																X			2
SA21										X				X				X				3
P	2	2	3	1	5	4	1	6	3	2	4	4	3	6	3	2	1	5	5	3	2	67

Barve celic v spodnji tabeli pomenijo: **rumeno** - urbano okolje, **rdeče** - ruralno okolje, **modro** - mešano okolje, **oranžno** – urbano-ruralno okolje, **zeleno** – urbano-mešano okolje, **vijolično** – ruralno-mešano okolje.

Rumene, rdeče in modre celice pomenijo tudi čisto/istotipsko izbiro, horizontalno brano pa še aktivni odgovor o tipu bivalnega okolja. Nečiste oz. mešane izbire pa označujejo oranžne, zelene in vijolične celice.

Tabela 3.12 Vpliv tipa bivalnega okolja družine otrok na izbiro prijateljev v vrtcu Tomšičeva.

	1 G A	2 M A G	3 M A R	4 B E N	5 M A T	6 S Č	7 A J N	8 E L	9 P O	10 SI	11 AN D	12 K I	13 E V	14 S M	15 LOJ	16 A N	17 BEL	18 AL M	19 T I	20 MR K	21 S A	A
GA1															X	X						2
MAG2					X									X				X				3
MAR3											X								X	X		3
BEN4											X						X		X			3
MAT5		X				X								X								3
SČ6					X		X	X										X				4
AJN7								X				X		X								3
EL8									X			X	X									3
PO9								X				X	X									3
SI10					X	X												X			X	4
AND11			X																X	X		3
KI12								X	X				X									3
EV13								X				X		X								3
SM14		X			X	X		X	X									X				6
LOJ15	X															X			X			3
AN16	X														X							2
BEL17				X							X											2
ALM18					X	X				X				X							X	5
TI19			X								X				X					X		4
MRK20			X																X			2
SA21										X				X				X				3
P	2	2	3	1	5	4	1	6	3	2	4	4	3	6	3	2	1	5	5	3	2	67

Skupina otrok iz VVE Tomšičeva je največja med opazovanimi. 21 otrok tako doma govori slovenski (38%), neslovenski (14%) ali mešani jezik (48%); pri etničnem označevanju njihovega bivalnega okolja jih v prevladujoče slovenskega lahko umestimo 43%, v neslovenskega pa 57%; v okviru tipa bivalnega okolja pa nihče ne živi v ruralnem, 43% jih živi v urbanem in 57% v mešanem okolju.

Tem peštrim porazdelitvam v deležih odgovarjajo tudi aktivne izbire otrok. Ti so svoje prijatelje izbirali (za razliko od ostalih dveh skupin) drugače, na osnovi danih kriterijev večinoma neistotipno: v okviru jezika sporazumevanja je bilo neistotipskih izbir za 52%, pri etnični oznaki okolja kar za 60% in pri tipu bivalnega okolja za 58%. Ti podatki povedo, da je kljub stopnji raznolikosti oz. mešanosti otrok njihovo sklepanje prijateljstev na mestu – pomemben je značaj posameznika, navade in interesi, ne pa npr. etnična pripadnost, jezik sporazumevanja doma...

Tudi v tej skupini je skupno število izbir manjše kot v skupini iz Tavčarjeve, čeravno je prva neprimerno večja. To na eni strani pomeni, da zaradi lastnih značajskih lastnosti posamezniki izbirajo prijatelje bolj kvalitativno kot kvantitativno, na drugi pa so morda ti otroci malo manj »naključno« družabni, za svojo družbo najraje izbirajo preverjene prijatelje, za druge pa jim ni kaj dosti mar.

3.4. Program Pajek: mreže prijateljev in interpretacije le-teh

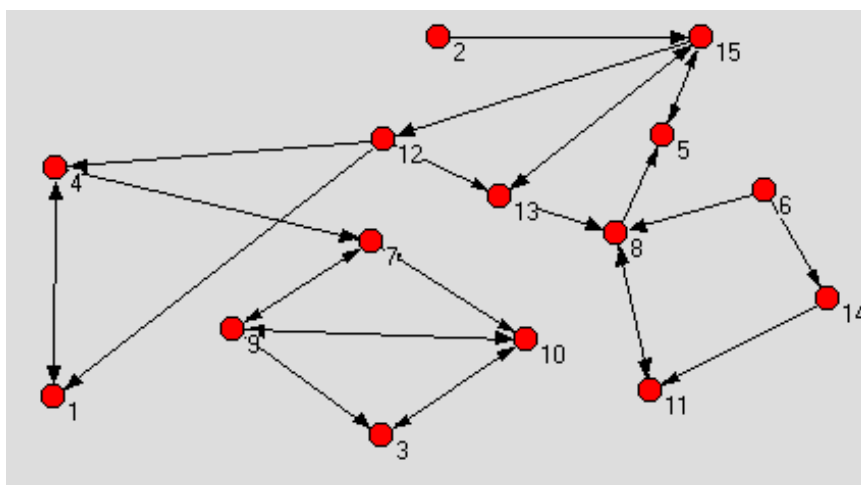
Analiza faktorjev prijateljskih mrež s pomočjo barv je težko berljiva in tudi dokaj abstraktna. S ciljem čimbolj nazorno obdelati na terenu zbrane podatke so se le-ti vnesli tudi v računalniški program Pajek: da bi se izrisala jasnejša slika asimetričnega prijateljevanja (vezi) med otroki (točke) in bi bil s pomočjo barv bolje viden tudi vpliv treh omenjenih faktorjev (točka barv) na tkanje teh vezi.

S pomočjo tega programa so nastale spodaj izrisane slike, ki nazorneje kot številke in barve v tabeli pokažejo, koliko vezi je med otroci posamičnih skupin (vrtcev), koliko prijateljev je nekdo izbral in koliko drugih je izbralo njega, v kolikih primerih so aktivne izbire vezane na faktorje, npr. na jezik sporazumevanja ali etnično oznako bivalnega okolja...

Najpomembnejša pa je slika v celoti, saj kaže povezanost skupine v neko celoto oz. deljenje le-te v več delov (segmentacija, fragmentacija podskupin), s tem pa prikazuje tudi intenziteto sklepanja prijateljstev oz. odnosov v celi skupini otrok.

3.4.1. HRUŠICA

3.13 OSNOVNA TABELA PAJEK HRUŠICA

15 otrok iz VVE Hrušica, ki prihajajo pretežno iz slovensko govorečih družin ter slovenskega bivalnega okolja, a bivajo v pretežno ruralnem ali mešanem okolju, tvori zelo preprosto sliko Pajka. Največje število prijateljev, ki jih je posamezni otrok izbral ali od njih bil izbran, je tri, zaradi česar sama mreža ni prepletena vsepovsod, temveč jasno prikazuje, da majhna skupina iz predmestnega okolja lahko sestavlja neko homogeno celoto, iz katere pravzaprav nihče posebej ne izstopa. Kljub temu pa dve osebi, št. 2 in 6, nista bili nikoli izbrani, saj obe značajsko nista dovolj prilagodljivi, da bi ju ostali normalno sprejeli. To sicer še ne predstavlja neke resne ocene o obeh osebah, saj odnosi iz otroštva niso edina in/ali legitimna osnova za sklep o nedružabnosti ali izstopajočnosti tudi odrasle osebe, res pa je, da ti odnosi v otroštvu lahko bistveno⁵² vplivajo na razvoj odraščajoče osebe.

Ti otroci so stari od tri do šest let. In še ne »predalčkajo« ljudi po svoji volji ali presoji. Za njih je navadno pomembno le, da se znaš z njimi igrati, jih razveseljevati, jim biti prijatelj. Ne glede na tvoje okolje bivanja, etničnost, religijo, izvor. Glede na njihove osebnosti pa je torej že brez vključitve dodatnih faktorjev v grafično analizo mogoče ločiti dva tipa: prilagodljivega in neprilagodljivega.

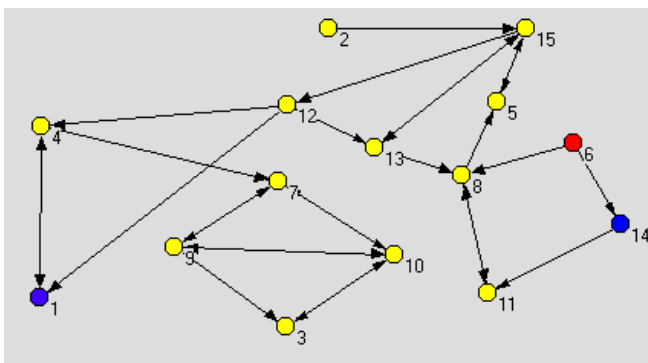
Prvi je za življenje v skupini zelo pomemben, hkrati pa je za ohranjanje skupine tudi slab. Tisti namreč, ki spadajo med prilagodljive, tudi hitreje in bolj verjamejo vplivom iz zunanjega sveta. To pomeni, da v primeru, ko otroke pazi starejši brat ali sestra ali kdo drug, ki je etnično nestrpen, te vzorce prenaša na otroke. Prek t.i. nasvetov jim namreč določa s kom se lahko druži,⁵³ v resnici utrjuje svoja neutemeljena prepričanja, otroka pa izkorišča tudi z vzbujanjem občutka krivde ali ne-ljubljenosti v primeru neupoštevanja njegovih besed.

Tisti, neprilagodljivi, ki v tem trenutku iz skupine nekako »izpadejo«, pa so pravzaprav bolj trdni in samozavestni. So seveda bolj trmoglav, samovoljni, morda tudi egocentrični, vendar pa imajo drugačne osnove za odraslost. Brez sramu povedati kaj misliš, biti ti četudi to pomeni izstopati ipd. so namreč lastnosti vredne pohvale. Seveda v

⁵² Torej tudi destruktivno.

⁵³ Npr.: »z njim se nikar ne igray, saj je bosanec, bosanci pa so umazani«; »to dekle je srbkinja, zato te z njo ne želim več videti in brez vprašanj«...

primeru, da te ne prerastejo v samohvalo, dejanski egocentrizem, prevarantstvo..., ki tako samemu človeku kot tudi družbi v celoti ne prinesejo nič dobrega.

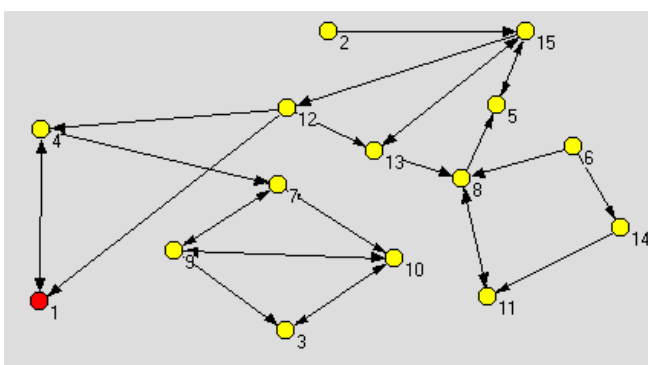

3.14 Pajek Hrušica – jezik sporazumevanja v družini:

rumeno - slovenski jezik,

rdeče - neslovenski jezik,

modro - mešani jezik

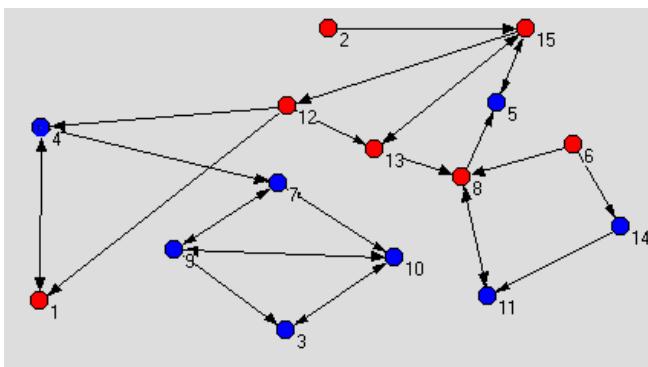

3.15 Pajek Hrušica – etnična oznaka bivalnega okolja:

rumeno - okolje z družinami prevladujoče slovenskega izvora,

rdeče - okolje z družinami neslovenskega izvora,

modro – okolje z družinami mešanega izvora

3.16 Pajek Hrušica – tip bivalnega okolja družine:

rumeno – urbano okolje,

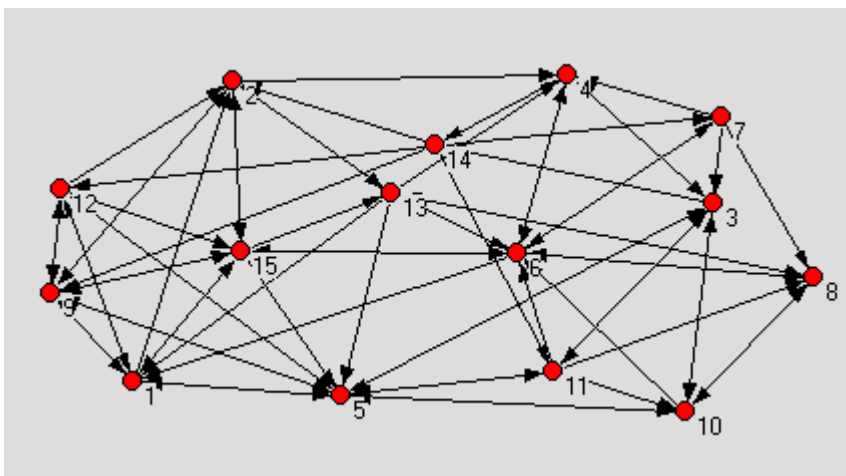
rdeče – ruralno okolje,

modro – mešano okolje.

Vse tri mreže, barvane glede na aktivne odgovore posameznih članov skupine, ne dovoljujejo posploševanj. Gre namreč za zares homogeno skupino, v kateri glede na jezik sporazumevanja izstopata le št. 6 in 14. Prva sploh ni bila izbrana, druga pa le od prve. In obe uporabljata drug jezik kot večina. Ravno zato, ker primerov neslovenskega ali mešanega jezika sporazumevanja ni veliko, pa generalizacija ni mogoča. Vzorec ni reprezentativen. V okviru etnične oznake okolja ne izstopa niti edina rdeča številka (ta je bila izbrana dvakrat). Glede na tip bivalnega okolja ne izstopa nobena številka, lahko pa se zapiše, da je prijateljsko precej ekskluzivna ena četvorica iz mešanega okolja (3-9-10-7).

3.4.2. TAVČARJEVA

3.17 OSNOVNA TABELA PAJEK TAVČARJEVA

Enako število otrok kot na Hrušici (15) obiskuje tudi skupino v VVE Tavčarjeva. Vendar pa je ta skupina povsem drugačna od hruščanske.

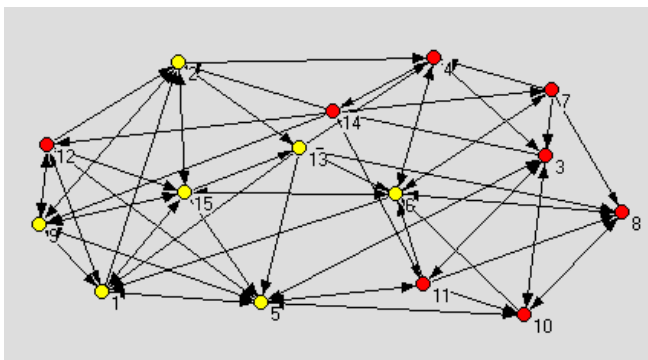
Že bežni pogled na sliko Pajka pove, da je odnosov med člani skupine veliko več. Slika je namreč bolj zapletena, vezi pa bolj prepletene. Otroci imajo po veliko več prijateljev (7 ali 8), ki so jih sami izbrali ali pa so oni izbrali njih. Med vsemi tudi ni primera, da nekdo ne bi bil izbran ali da ne bi nikogar izbral. Kljub temu pa ti podatki ne govore čiste resnice. Vezi, ki jih med seboj pletejo otroci, namreč še niso trajne...

Ta skupina je sestavljena iz otrok, starih od štiri do šest let. Njihove medsebojne vezi naj bi sicer bile bolj stalne, vendar pa je to lahko tudi posledica same številčnosti teh vezi. Ob odsotnosti nekaterih se družijo z drugimi, ekskluzivnih prijateljstev pravzaprav ni. Iz česar je mogoče sklepati, da so otroci – po izkušnjah – raje v prijateljskih odnosih z več drugimi, saj sicer (v primeru odsotnosti enega ali dveh prijateljev) lahko ostanejo tudi sami... To pa seveda ni želja nikogar.

Na drugi strani pa je že iz gornjih tabel⁵⁴ razvidno, da otroci svojih prijateljev ne izbirajo po kriterijih npr. etnične pripadnosti. Večina otrok iz te skupine tudi živi v urbanem okolju, ki je seveda najbolj etnično, religijsko in drugače mešano. Kar pomeni, da imajo otroci pogosto stike z »drugačnimi« drugimi, zato jim to v vrtcu ne povzroča težav.

⁵⁴ Str. 46-54.

Predsodki, stereotipi in drugi fenomeni jim (še) ne krojijo življenja. Zato tudi tvorijo Pajka, ki je z izbirami prijateljev najbolj gosto spletel svoje mreže.

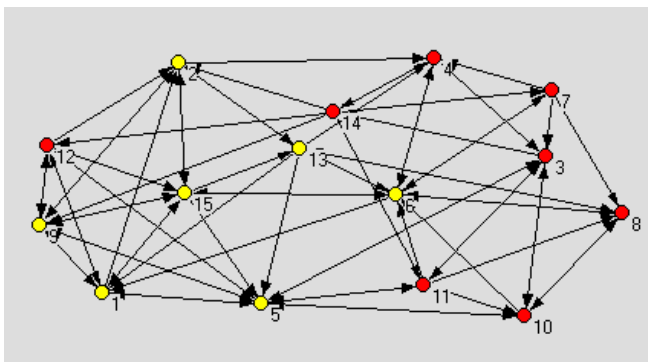

3.18 Pajek Tavčarjeva – jezik sporazumevanja:

rumeno - slovenski jezik,

rdeče - neslovenski jezik,

modro - mešani jezik

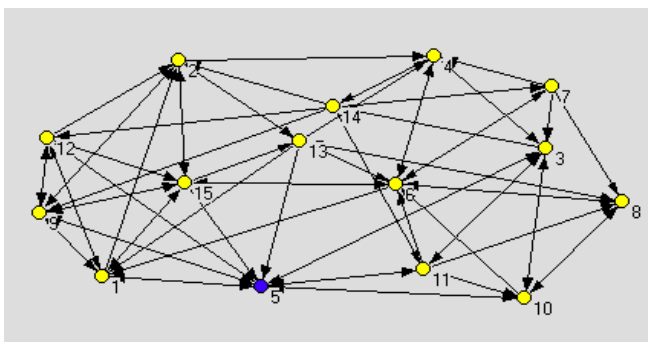

3.19 Pajek Tavčarjeva – etnična oznaka bivalnega okolja:

rumeno - okolje z družinami prevladujoče slovenskega izvora,

rdeče - okolje z družinami neslovenskega izvora,

modro – okolje z družinami mešanega izvora

3.20 Pajek Tavčarjeva – tip bivalnega okolja družine:

rumeno – urbano okolje,

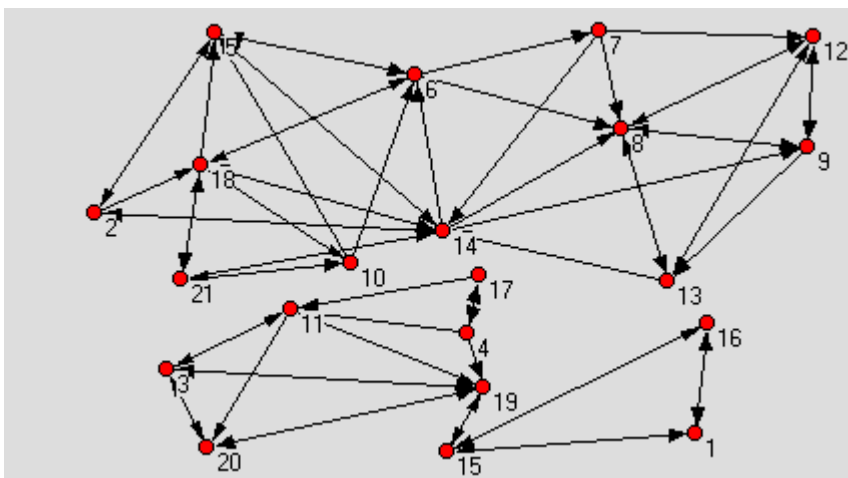
rdeče – ruralno okolje,

modro – mešano okolje

V dveh mrežah, 3.18 in 3.19, ki z barvnimi krogci pričata o odgovorih, je razmerje povsem enako: sedem otrok, ki za sporazumevanje uporabljajo slovenski jezik, tudi živi v okolju z družinami slovenskega izvora. Ostali se sporazumevajo neslovensko, v istoimenskem okolju. Tretja mreža 3.20 kaže, da oseba št.5 prihaja iz mešanega okolja, vse druge iz urbanega okolja, kar pa ne priča o etnični selekciji prijateljev in te sodbe niti ne omogoča (zopet zaradi nereprezentativnosti). In ker izbire prijateljev teh otrok tvorijo gosto mrežo, katere puščice niso enosmerne niti ob upoštevanju odgovorov kot kriterijev etničnosti, se lahko trdi, da ti otroci zares nimajo etničnih stereotipov ali predsodkov.

3.4.3. TOMŠIČEVA

3.21 OSNOVNA TABELA PAJEK TOMŠIČEVA

Skupina v VVE Tomšičeva je, kot že omenjeno, najbolj številčna. Je pa tudi, na svoj način, posebna.

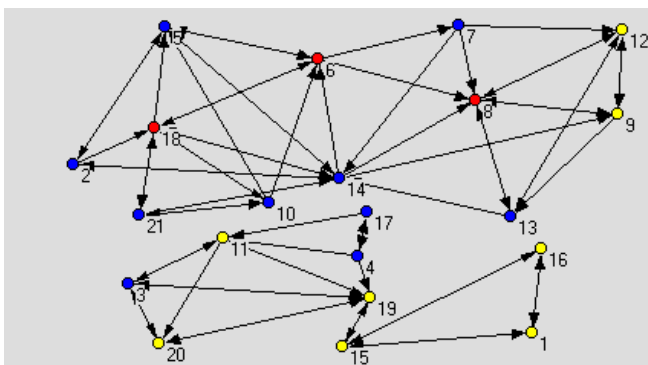
Med obravnavanimi skupinami in njihovimi slikami v Pajku ima namreč le ta dve povsem ločeni skupini prijateljev. Ena šteje 9 oseb, druga pa 12. Poleg tega je v tej skupini opazna tudi triperesna deteljica prijateljev (1-15-16), ki so, razen ene dodatne vezi 15-ice, ekskluzivni.

Znotraj večje podskupine sta pomembni centralni osebnosti št. 14 (ki aktivno izbira največ prijateljev in je tudi pasivno večkrat izbrana) in št. 8 (ki je bila predvsem večkrat pasivno izbrana in jo je izbrala tudi št. 7, ki je sicer izbrana le enkrat).

V manjši podskupini pa so vezi manj prepletene, vključeni so že omenjeni triperesniki, posebna pa sta tudi št. 4 in št. 17, ki sta bila izbrana le eden od drugega, čeravno sama aktivno izbirata tudi druge.

Tudi ti otroci so stari do šest let. Zanimivo pa je, da znotraj VVE Tomšičeva opisana triperesna deteljica in posebneža dvoperesne tvorijo etnično čista prijateljstva samih fantov, medtem ko se sicer, nezavedno in nenamerno, etnično in spolno bolj selektivno vedejo dekleta.

Vrtec na Tomšičevi obiskuje zelo raznolika populacija otrok. Njihove izbire prijateljev pa so, črpajoč iz podatkov tabel, bolj neistotipske. Iz tega je mogoče sklepati, da prijatelje sicer lahko izberejo iz katerekoli etnične skupine, religije..., vendar pa mora ta oseba izpolnjevati neke pogoje dobrega prijatelja. S tem se namreč lahko utemelji tudi majhno skupno število izbir. Pajek je tako spletel dve manjši mreži, od katerih je ena nekoliko bolj gosta, druga pa manj.

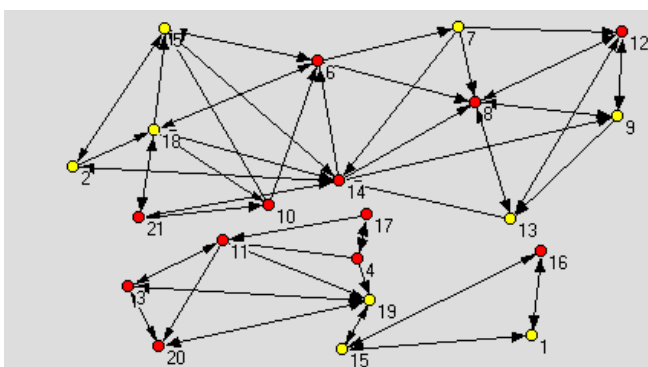

3.22 *Pajek Tomšičeva – jezik sporazumevanja:*

rumeno - slovenski jezik,

rdeče - neslovenski jezik,

modro - mešani jezik

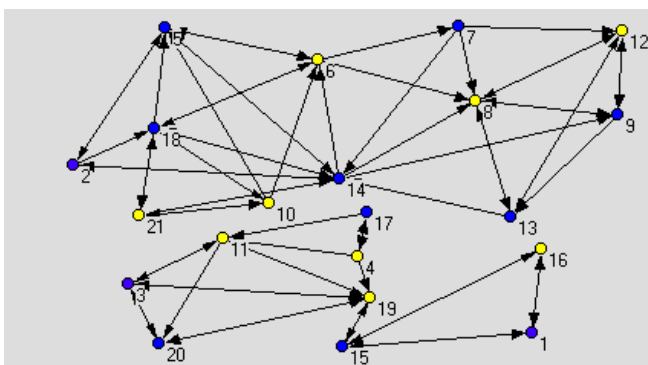

3.23 *Pajek Tomšičeva – etnična oznaka bivalnega okolja:*

rumeno - okolje z družinami prevladujoče slovenskega izvora,

rdeče - okolje z družinami neslovenskega izvora,

modro – okolje z družinami mešanega izvora

3.24 *Pajek Tomšičeva – tip bivalnega okolja družine:*

rumeno – urbano okolje,

rdeče – ruralno okolje,

modro – mešano okolje

Iz mreže 3.22, ki je barvana glede na jezik, lahko ugotovimo: manjša ekskluzivna mreža ima 2/3 otrok, ki se sporazumevajo s slovenskim jezikom in 1/3 tistih, ki se sporazumevajo z mešanim jezikom. V tej skupinici sta obe deteljici – triperesna uporablja slovenski jezik, dvoperesna pa mešanega. Edina zunanja vez triperesne je rumena (istotipska izbira, slovenski jezik), zunanje vezi dvoperesne pa niso modre (istotipske), temveč rumene. Sicer vezi niso vezane na uporabo istega jezika. V večji skupini pa so razmerja drugačna (sedem modrih, trije rdeči, dva rumena), zato so tudi vezi med njimi povsem drugačne. Nihče posebej ne izstopa, uporaba jezika za prijateljstvo ni nikakršen kriterij. Vsak je pravzaprav lahko prijatelj z vsakim.

V drugi mreži 3.23, z etničnimi oznakami bivalnega okolja, sta prisotna le dva tipa: okolje s slovenskimi in okolje z neslovenskimi družinami. Znotraj obeh skupinic pa velja – razlika v bivalnem okolju otrok oz. njihovih prijateljstev ne razdružuje.

Tretja mreža 3.24 razkriva, da osebe prihajajo iz urbanih (9) in mešanih (12) okolij. In znotraj tega kriterija ni videti, da bi se osebe po njem selektivno ravnale. Osebe iz urbanega okolja prijateljujejo s tistimi iz mešanega in obratno.

In če na tem mestu izpostavim še sliko sklepanja prijateljstev po različnih vplivajočih faktorjih, ki sem jo dobila z izrisom podatkov v programu Pajek, bi zaključila tako:

- selekcija na osnovi jezika sporazumevanja sicer je možna, se tudi dogaja, vendar ni dovolj pogosta v vzorcu, da bi jo lahko posplošili. Kljub temu uporaba drugačnega jezika nima takšnega vpliva, da bi bil kdo zares povsem odrezan od ostalih, čeprav se otroci sami med seboj opozarjajo, kateri jezik se uporablja v vrtcu;
- temelji enake etnične oznake bivalnega okolja niso nujni za prijateljevanje. Nekateri otroci spadajo v isto etnično oznako okolja in so tudi prijatelji, a je to zgolj posledica tega, da dejansko živijo blizu eden drugemu. Spet drugi pa somišljenike iščejo v povsem drugem okolju bivanja, saj se jim posameznik zdi dober prijatelj po sebi. Najpogostejša je kombinacija, da prijateljujejo z več otroci iz različnih okolij. Vsaj v vrtcu;
- podobno tudi tip bivalnega okolja otroke kot prijatelje združuje v tolikšni meri, da so »sosedje« večkrat tudi prijatelji, nekoliko pa jih razdružuje v tem, da med vaškim/ruralnim in mestnim/urbanim okoljem obstaja razlika tudi v ritmu življenja, v

načinu prehranjevanja itd. Jasno je torej, da so si vaščani bližnji, saj je vas majhna, bolj intimna, povezuje ljudi; v mestu pa so te stvari povsem drugačne.

Te ugotovitve pa s teorijo sovpadajo na primer v tem, da raziskovani otroci, ki so bili v starostih od tri do šest let, spadajo po Aboudovi terminologiji v »egocentrično« skupino. Zavedali so se kategorij, ki so bile pod vprašajem, imeli so čustvene odzive, predvsem pa (še) ne oblikovanega predsodkovnega in stereotipnega odnosa.

4. INTERPRETACIJA REZULTATOV

4.1. Rezultati terenskega raziskovanja

V treh oddelkih ločenih enot VVO Jesenice sem izvajala terensko raziskovanje in po prej izbranih metodah dobila rezultate,⁵⁵ ki jih na tem mestu povzemam, interpretiram, primerjam, povezujem.

Tabele 3.1, 3.2 in 3.3 predstavljajo osnovne mreže najboljših prijateljev v vrtcu Hrušica, Tavčarjeva in Tomšičeva. Vsi trije oddelki so v aprilu 2003 imeli srednje število vključenih otrok (15, 15 in 21), ki so bili stari od tri do šest let.

Primerjava med temi tabelami kaže predvsem števila medsebojnih vezi med otroci, le-ta pa še najbolj izražajo njihovo družabnost. Tako imajo najmanj aktivnih in/ali pasivnih izbir otroci s Hrušice (30; povprečno 2 vezi na otroka), nekoliko več jih imajo otroci iz Tomšičeve (67; povprečno 3,2 izbire na otroka), največ pa otroci iz Tavčarjeve (74; povprečno 5 vezi na otroka). Tem podatkom lahko dodamo le, da se VVE Hrušica nahaja izven mesta Jesenice in jo obiskujejo le otroci tamkajšnjega predmestnega naselja, VVE Tomšičeva je ob robu centra Jesenic in jo obiskujejo otroci iz različnih delov mesta, VVE Tavčarjeva pa se nahaja sredi blokovskega naselja in jo obiskujejo predvsem otroci iz bližine, pa tudi iz drugih predelov mesta. Očitno je namreč, da s samimi otroci, ki vrtec obiskujejo, tudi lokacija vrtca tvori različnost v navedenih rezultatih.

Tabele 3.4, 3.5, 3.6, 3.7, 3.8, 3.9, 3.10, 3.11 in 3.12 s pomočjo barv prikazujejo vplive treh faktorjev (jezik sporazumevanja v družini, etnična oznaka bivalnega okolja in tip bivalnega okolja) na izbiro prijateljev v posameznih vrtcih. Te tabele niso najbolj nazorne, vendar pa dajejo nekatere pomembnejše podatke.

Iz njih zlahka razberemo, da je v VVE Hrušica največ slovensko govorečih otrok iz ruralnega ali ruralno/urbanega okolja, v katerem prevladujejo družine slovenskega izvora. V VVE Tavčarjeva otroci izhajajo iz družin slovenskega ali neslovenskega izvora, v katerih uporabljajo slovenski oziroma neslovenski jezik, večina otrok pa živi v

⁵⁵ Konkretni rezultati so predstavljeni v 3. poglavju (Empirični del); tu se osredotočam na interpretacijo.

urbanem okolju. VVE Tomšičeva pa obiskujejo otroci pretežno iz urbano/ruralnih okolij, v katerih prevladujejo družine neslovenskega izvora, doma pa otroci uporabljajo predvsem mešani jezik.

Barvnim označbam ustrezajo tudi aktivne prijateljske izbire otrok. Hruščani največkrat izbirajo istotipsko, torej slovensko govoreče vrstnike, iz slovenskega in ruralnega ali ruralno/urbanega okolja (na primer št.6, ki ni bila nikoli izbrana, pa uporablja »neslovenski jezik«); na drugi strani pa tako otroci Tavčarjeve kot Tomšičeve večkrat izbirajo neistotipsko, torej otroke iz drugega okolja kot so sami, otroke, ki drugače govorijo in so iz drugačnih družin. Te podatke pa ne gre povezovati v celoto, ki bi namigovala na etnično stereotipno in predsodkovno vedenje Hruščanov, saj je raziskovana skupina premajhna in premalo različna, da bi bile istotipske izbire v primerjavi z neistotipskimi izstopajoče in statistično pomembne. Tabele zgolj prikazujejo, da otroci, ki so izpostavljeni stikom z drugačnimi in različnimi, odnose z njimi zares vzpostavljajo. Njihov kriterij prijateljstva v vrtcu ni povezan z jezikom sporazumevanja v družini, z etnično oznako bivalnega okolja ali tipom le-tega.

Z obdelavo podatkov iz tabel in s pomočjo programa Pajek sem dobila mrežne slike prijateljstev, ki so predvsem bolj nazorne kot tabele, podajo pa tudi nekaj novih informacij.

Osnovne mreže Pajek (Hrušica, Tavčarjeva in Tomšičeva) kažejo le število medsebojnih povezav v vrtcih in inkluzivnost oziroma ekskluzivnost le-teh. Pri tem lahko izpostavimo Hrušico kot - po številu vezi - najmanj povezan vrtec in Tavčarjevo kot najbolj povezan vrtec (znotraj te skupine izstopa nekaj »popularnih« centralnih osebnosti, ki so največkrat izbrane – številki 5 in 6); Tomšičevo pa kot vrtec, v katerem sta se oblikovali dve povsem ločeni skupini prijateljev.

Mreže, ki z barvo upoštevajo vpliv zgoraj navedenih treh faktorjev, pa poleg že omenjenega (številčnost vezi, pretežno istotipske izbire v VVE Hrušica in neistotipske v ostalih dveh vrtcih) razkrivajo še: v manjši podskupini vrtca Tomšičeva obstaja triperesna deteljica prijateljev (1-15-16). Ta je istotipska v jeziku sporazumevanja, št.1 in 15 pa sta enaki tudi v etnični oznaki in tipu bivalnega okolja. Deteljica bi bila povsem

ločena od ostalih, če št.15 ne bi imela ene zunanje (in razen v tipu bivalnega okolja istotipske) vezi.

Po rezultatih s terena ni mogoče soditi, da so otroci VVE Hrušica, Tavčarjeva in Tomšičeva etnično stereotipni in predsodkovni pri izbiri njihovih prijateljev v vrtcu. Lahko pa sklepamo, da so zaradi pogostejše izpostavljenosti stikom s predstavniki drugih etničnih skupin (v vrtcu in v domačem okolju) otroci v vrtcu Tavčarjeva in Tomšičeva manj nagnjeni k etničnim stereotipom in predsodkom.

4.2. Ugotovitve: o hipotezah in ciljih

Splošne hipoteze, zastavljene pred izvajanjem raziskovanja, so se med in po delu izkazale za resnične. *Vsi ljudje namreč imajo stereotipe in predsodke* (s temi, a ne le z lastnimi, sem se v okviru zasnove in izvedbe raziskave soočala). Med raziskovanjem sem ugotovila tudi, da so otroci, ki so v stiku z »drugačnimi« oziroma s pripadniki drugih skupin, manj nagnjeni k stereotipnim in predsodkovnim oznakam (etnično raznolika skupina – etnično raznolika prijateljstva otrok) in *se torej stereotipi in predsodki ob stiku s pripadniki drugih in drugačnih skupin zmanjšujejo*. V etnično mešanem okolju bivanja, kakršno je okolje raziskovanih vrtcev in Jesenic v celoti, pa imajo družine na voljo dve izbiri. Lahko se z »drugačnimi« sosedmi spoznajo, spoprijateljujejo in imajo med seboj dobre odnose, lahko pa jih ignorirajo oz. imajo z njimi le najnujnejše odnose. Od te izbire je odvisno, kakšna bo kvaliteta bivanja, pri čemer dobri medsosedski odnosi seveda zagotavljajo boljšo kvaliteto. Otroci v raziskovanih vrtcih so najpogosteje izbirali prijatelje z neetničnimi kriteriji, zato njihova kvaliteta bivanja v tem smislu ni trpela. *Etnični stereotipi in predsodki torej pomembno vplivajo na kvaliteto sobivanja ljudi v kulturno mešanem okolju*.

Posebna hipoteza o *otrocih v VVO-jih, ki so zrcalna slika vzorcev staršev in skrbnikov* in *je zato mogoče raziskovati etnične stereotipe in predsodke kot dejavnike, ki v celoti vplivajo na njihovo delovanje*, ni povsem resnična. Otroci namreč niso zrcalna slika staršev, ker sami aktivno sooblikujejo svoje vzorce delovanja in razmišljanja, svoje stereotipe in predsodke. Kljub temu starši ali skrbniki v otrokovih (naj)mlajših letih igrajo najbolj pomembno vlogo, dokler otrok ne gre v vrtec. Takrat se začne vpliv

splošne vzgojne politike teh organizacij. Otroci se postopoma navajajo na skupno življenje, pozornost se nič več prioritarno ne vrti okoli njih temveč okoli celotne skupine, začenja se uvajati skupinska disciplina itd. Obenem v vrtcu otroci zaradi pogostejših stikov tudi pogosteje posnemajo druge otroke in vzgojitelje. Skratka, na delovanje otrok v VVO-jih ne vplivajo zgolj vzorci njihovih staršev in skrbnikov, temveč tudi vzorci vzgojiteljev in vrstnikov. Vsakega otroka pa dela posebnega in drugačnega selekcija in realizacija teh vzorcev, kar aktivno dela vsak sam.

Tudi hipoteza o tem, da *otroci v VVO Jesenice zrcalijo morebitne stereotipe in predsodke svojih staršev ali skrbnikov, na ta način nadaljujejo neko medkulturno nestrpnost na Jesenicah, s tem pa tudi sebi že onemogočajo duhovno rast, razvoj in spremembe*, ni povsem potrjena. Ti otroci namreč deloma res zrcalijo vzorce staršev ali skrbnikov in tako na nek način nadaljujejo jeseniško medkulturno nestrpnost. Vendar pa je ta način raznolik: vsak otrok nestrpnost udejanja po svoje, inovativno, z drugimi vplivi. Zato drugi del hipoteze ne drži. Namreč, večina izmed raziskovanih otrok, ki svojo nestrpnost udejanjajo na najbolj »nežen«, neškodljiv način, zaradi tega ne stagnirajo tudi v duhovni rasti in razvoju. Še več, ravno nepopolno sprejemanje druge kulture, drugačnih vrednot in otrok jim lahko daje nek svojevrsten razvoj – bolj objektivni pogled na te fenomene, distanco v odnosu in oblikovanje lastnega mnenja o vsem. Vendar pa je pri tem potrebno zavedanje, da otroci kompleksnosti teh fenomenov vedno ne razumejo. Njihovo dožemanje te distance, objektivnosti in mnenja namreč ni ob vsaki priložnosti jasno: v trenutku zmedenosti pa stvari postanejo bolj meglene, nerazumljive. In takrat kaj zlahka neškodljivo (nestrpno) delovanje ni več tako neškodljivo.

Hipoteza, da imajo *otroci VVO Jesenice zaradi izpostavljenosti kulturni mešanosti enkratno možnost spremeniti situacije etnične (ne)strpnosti na Jesenicah, a tega ne morejo storiti sami*, pa povsem drži. Iz raziskovanja sem ugotovila, da otroci pri izbira prijateljev nimajo kriterija iste etničnosti, čeprav bi ga zaradi prisotnosti različnih etničnih skupin lahko imeli. Vendar pa imajo pogosto takšne kriterije drugi, Veliki drugi,⁵⁶ v njihovem življenju. Ti imajo zaradi vloge vzornika na otroke velik vpliv. Pa ne trdim, da vsi Veliki drugi v sebi nosijo etnično nestrpne stereotipe in predsodke ali, da le-te nepremišljeno prenašajo na otroke; vendarle pa je jasno, da etnična nestrpnost med

⁵⁶ Freud, 1977: Veliki drugi so starši, skrbniki, vzgojitelji oz. vsi, ki v obdobju otrokovega odrasčanja v njegovem življenju igrajo pomembnejšo vlogo (npr. vzornika, idola, junaka).

nami o(b)staja in morajo v cilju njenega izkoreninjenja ravno Veliki drugi najbolj premisliti - kako se bodo pred otroci obnašali, kako jim bodo odgovarjali na njihova stalna (in zato morda moteča) vprašanja, ali kako bodo sami ravnali v neprijetni situaciji etnično različnih vpletenih. V luči teh (naših) dejanj se bo namreč kovala prihodnost – etnično bolj ali manj nestrpna.

In pri koncu še ugotovitev, da je bil cilj naloge - pokazati, da obstoj etničnih stereotipov in predsodkov negativno vpliva na konstruktivnost medsebojnih odnosov in doseganje visoke kvalitete bivanja – dosežen. Vsaj v smislu, da obravnavano problematiko bralec teksta bolje razume in na tej osnovi bolj premišljeno deluje v odnosu z otroci.

5. ŠIRŠI ZAKLJUČKI O OBRAVNAVANI TEMI

Pomembno je določiti izvor stereotipov in predsodkov, saj le razlaga o tem prinaša možnost nadaljnjega iskanja rešitev. V teoretičnem delu so bile torej predstavljene Brownove teorije izvora stereotipov. Iz opazovanja ob raziskavi pa lahko zaključim, da na Jesenicah drži kombinacija vseh treh navajanih teorij.

Del populacije, ki v povprečju najbolj izraža (etnične) stereotipe in predsodke, so starejši mladostniki in odrasli. In ti so svoje posedovane fenomene »dobili« deloma prek socializacije, saj so nanje vplivali pomembni posamezniki v njihovem življenju, deloma pa prek mrež socialnih odnosov, ki se tvorijo v vsakdanjem življenju in prek katerih ljudje opravičujejo ali kritizirajo obstoječe stanje družbe. Dejstvo, da so etnični stereotipi in predsodki na Jesenicah obstojni že nekaj desetletij, pa lahko pripišemo tretji teoriji, ki jo omenja Rupert Brown,⁵⁷ to je »zrno resnice«. Vsi pripisani stereotipi namreč niso neutemeljeni, saj o (etničnih) skupinah vsebujejo tudi zrno resnice in tako izpolnjujejo funkcijo poenostavljanja kompleksne realnosti. Obenem pa se seveda s temi (resničnimi) stereotipi ohranja tudi obstoječe stanje etnično ali drugače nestrpnega vedenja.

Predsodki, ki so pravzaprav realizirani stereotipi, pa po mnenju Uletove⁵⁸ izhajajo iz treh virov, ki so na Jesenicah med seboj - ravno tako kot razlage stereotipov - povezani. Starejši odrasli, ki gojijo bolj negativen odnos do npr. Avstrijcev, imajo tak odnos zaradi potlačenih frustracij iz otroštva: mnogi so namreč preživeli bedo, ponižanja in trpljenje življenja med vojno in so jim iz tega obdobja ostali strahovi, grenak spomin vsiljenega občutka manjvrednosti..., zaradi česar so sedaj nastrojeni proti narodom agresorja tedanjega časa. Taista in nekaj naslednjih generacij so bile tudi predmet strožje starševske vzgoje. Sicer ta vzgoja ni izpolnjevala vseh kriterijev avtoritarne vzgoje, kljub temu pa je vključevala vsiljeno strahospoštovanje staršev, strah pred izražanjem čustev, ponižno in tiho sprejemanje vsakršnih ukazov in zahtev staršev ali starejših ipd. Iz take vzgoje so tako odrasli ljudje, ki ne zmorejo jokati, ki strogo vzgajajo svoje otroke, ki nepreklicno podpirajo dominantno vlogo očeta in, ki ne sprejemajo »drugačnih« oz. drugih kultur, saj vendar te svojih potomcev ne vzgajajo na enak način. Tretji način

⁵⁷ Str.12.

⁵⁸ Str.13.

oblikovanja predsodkovnega vedenja pa bolj pritiče starejšim mladostnikom in se realizira prek procesov, v katerih posameznik/Jeseničan s pomočjo situacij v socialnem okolju oblikuje svojo osebnost. Tako za svoja prepričanja oz. (že ali še ne obstoječe) stereotipe in predsodke išče pozitivne ali negativne potrditve, s tem pa konstruira tudi lastno (bolj ali manj predsodkovno) osebnost.

Za razumevanje dogajanja in boljšo skupno prihodnost je pomembno tudi vprašanje o možnostih redukcije različnih oblik stereotipov in predsodkov. In Allportova Hipoteza stika⁵⁹ je dober predlog. Vendar pa med samimi Jeseničani zaenkrat težko uspešno izvedljiv. Ker pač med posamezniki večinoma ni dejanskega strinjanja z medetničnim sodelovanjem, navadno ga podpirajo le institucije in tudi te bolj zaradi zakonskih predpisov kot zaradi lastnega prepričanja. Sicer takšno sodelovanje ni redkost, vendar pa je skoraj vedno vezano na zgolj poslovne stike (kar je po drugi strani pravzaprav skupni cilj, ki je eden od Allportovih pogojev). Medsebojno druženje po lastni iniciativi pa vsekakor ni nekaj povsod prisotnega.

Če preidemo še na vidik vzgojno - varstvenih organizacij in otrok, iz predelane teorije sodimo⁶⁰, da naj bi otroci že v starosti od 3. leta obvladovali socialne kategorije in od teh razumsko uporabljali predvsem spolne in etnične. Znanstvenik Aboud pa je oblikoval celo tristopenjski model razvoja stereotipov in predsodkov v otrocih: do 5 let so egocentrični, od 5 do 7 let so že bolj aktivni pri razumevanju in uporabi npr. etničnih stereotipov in predsodkov, starejši otroci pa so še bolj individualizirani, zaradi česar tudi stereotipi in predsodki postanejo fleksibilnejši. Potemtakem naj bi tudi jeseniški otroci, ki so v raziskovanih skupinah imeli od 3 do 6 let, že posedovali nekatere stereotipe in predsodke.

Terensko raziskovanje je pokazalo drugače. Otroci sicer so selektivni pri izbiri njihovih prijateljev, vendar pri tem ne uporabljajo kakih etničnih stereotipov ali predsodkov. Enako – po njihovem vedenju v skupini sodeč – ne izražajo nobene izmed navajanih novejših oblik teh fenomenov, saj jim »potuhnjenega izražanja« ne dovoli že njihova

⁵⁹ O tem na str. 18.

⁶⁰ Več na str. 32, 33, 34.

iskrenost⁶¹. Etničnost kot kategorijo razumejo, vendar pa pri izbiri prijateljev bolj aktivno, če sploh, uporabljajo kategorijo spola. Kljub temu pa dopuščam možnost, da so v otrocih prisotni tudi etnični stereotipi in predsodki, saj se nekateri npr. bolj odklonilno vedejo do debelejšega člana skupine, kar je lahko osnova za zares predsodkovno delovanje. Po drugi strani je takšno vedenje zlahka tudi izjema ali pa posledica učinka množičnih medijev. Zaradi slednjih pa dandanes za vedenje otrok ne smemo »kriviti« le starše, skrbnike ali vzgojne in izobraževalne ustanove.

A vendar vzgojno - varstvene organizacije so odgovorne. Za uspešno reduciranje stereotipov in predsodkov znotraj njih pa obstaja predlog realiziranja Hipoteze stika v okviru Integracijskih šol⁶² in/ali Kooperativnih učnih skupin. Smisel teh je bolj vertikalni odnos med vzgojitelji/učitelji in otroci/učenci, dejansko sprejemanje različnih etničnih skupin v celostni učni načrt, pri čemer se daje možnost, da otroci v celoto oz. skupni cilj pridajo nekaj, kar jim je tudi sicer blizu (opis običajev ter navad njihove kulture ipd.). Na tak način se znotraj učnih predmetov učijo različnih Resnic,⁶³ se medsebojno spoznavajo, različnost kultur jim lahko z iskanjem skupnih točk postane blizu, »drugačne« posameznike pa lažje razumejo in jih sprejmejo.

Jeseniška VVO te oblike šolanja (še) ne izvaja. Res se danes vzgojne in izobraževalne institucije v Sloveniji trudijo vpeljati različne nove oblike posredovanja znanj, kooperativnega učenja, aktivnega sodelovanja učencev pri izbiri in osvajanju učnih vsebin ipd., pri čemer poudarjajo upoštevanje individuuma in njegovih posebnosti. In to v cilju imeti integracijske šole in kooperativne učne skupine vsekakor je začetek. Vsak otrok je namreč poseben, samosvoj. Vendar pa bi bilo potrebno takšno šolanje uvajati neprisilno, saj bi se tako izognili negativnemu učinku teh šol, ki ga poudarja Brown (str.34, 35). Te so namreč lahko učinkovite, če »strpna klima«, ki jo tam pravzaprav predpisuje zakon, velja in obstaja tudi izven šolskih poslopij. Vsiljevanje strpnosti otrokom je še vedno vsiljevanje, ki lahko deluje s protiučinkom. Potrebno je torej skupno zavedanje, da je nujna sprememba nekaterih vrednot, običajev in navad, če želimo, da

⁶¹ Tudi članek s svetovnega spleta, avtoric Killen, Pisacane, Lee-Kim in Ardilla-Rey (2001: 587-596), govori o dilemi, s katero se v okviru iskrenosti soočajo otroci – v raziskavi so deklice iz igre s punčkami fantke neposredno izločile; a so kasneje vsi, ob dani možnosti premisliti o svojih ravnanjih, pred stereotipnimi pričakovanji le dali prednost pravičnosti.

⁶² Glej str.34, 35.

⁶³ Ki seveda obstajajo, saj nikoli ni veljavna le ena, Absolutna Resnica.

bodo otroci današnjega dne dobro živeli v jutrišnjem svetu, ker bo ta boljši, prijaznejši, človečnejši⁶⁴.

⁶⁴ Da bi tak cilj dosegli, moramo upoštevati tudi rezultate relevantnih raziskav (spletni članek Leichtman in Ceci (1995): 568-578): pet raziskovanih skupin otrok je delalo poročila o obisku neznanca. Vsaka skupina je dobila različne (tudi stereotipne) informacije o njem. Ugotovitve jasno kažejo, da je skupina brez »etiketnih« podatkov oddala najbolj objektivna poročila, skupina s stereotipnimi informacijami pa najbolj netočna, subjektivna poročila. Vpliv akterjev na otroke je več kot očiten. Odrasel človek pa s tem dejstvom zna manipulirati.

6. SKLEPNE MISLI

V uvodnem delu naloge sem si – med zadnjimi - zastavila tudi vprašanje, na katerega naj bi skušala odgovoriti zdaj: »Kaj lahko storimo, da bi se stanje v prihodnosti izboljš(ev)alo?«. Po izdelovanju pričujoče naloge sem prepričana, da si moramo najprej nekatere stvari priznati. Na primer, da prijateljstva sklepamo iz različnih vzgibov.

Aristotel⁶⁵ je ločeval tri stopnje prijateljstva: iz ugodja, iz koristi in pravo prijateljstvo. Ker so to stopnje je jasno, da obstaja možnost prehoda iz ene stopnje v drugo; v resnici pa je večkrat tako, da se odnos ohranja na neki ravni/stopnji. Tako se nekateri srečujemo predvsem iz npr. poslovnih vzgibov (prijateljstva iz koristi - skupni cilj), z drugimi se občasno srečujemo brez posebnih namenov (prijateljstva iz ugodja - tudi kot ljubezensko razmerje med moškim in žensko) le s pravimi prijatelji pa se srečujemo zaradi samega prijateljstva (intelektualno srečevanje ljudi, ki posedujejo tudi vse »Aristotelove« vrline – razumnost, pravičnost...).

Tudi otroci v VVO Jesenice so svoje prijatelje izbrali iz različnih vzgibov. Večinoma bi njihova prijateljstva lahko uvrstili med prijateljstva iz ugodja ali koristi, saj jim ustreza družba izbranih prijateljev, z njimi se radi igrajo (skupni cilj), v družbi nekaterih se čutijo pomembnejše, glede »prevzemanja« prijateljev eden drugemu pa so tudi nekoliko ljubosumni oz. zaščitniški, saj so tu že vpletena njihova čustva. Pravega prijateljstva, ki ima tudi trajnostno najboljši značaj, pa med njimi (še) ni. Kar pomeni, da so ti odnosi seveda še zelo spremenljivi, netrajni. In zato tudi kriterij etničnosti oziroma vpliv etničnih stereotipov in predsodkov na prijateljevanje, ki se v tem raziskovanju ni izkazal kot pomemben ali sploh relevanten, lahko kaj kmalu tak postane. Z novimi stopnjami razvoja, novo družbo, novo okolico.

Ob opazovanju ljudi, ki so danes obremenjeni z vsakodnevnim poklicem in obveznostmi glede doma in družine, ki jih bombardirajo novice o vojnah, izsekavanju največjih gozdov, onesnaževanju voda, večanju ozonske luknje, sporih med terorističnimi in drugimi skupinami itd. je verjetno, da »etnični stereotipi in predsodki otrok v VVO Jesenice« niso najpomembnejši na svetu. A jasno je tudi, da mora vsak, kdor o tovrstnih

⁶⁵ Kovač, 2000/2001.

dogajanjih ali o svetu na nek način razmišlja, vedeti tudi, da naj za reševanje zadreg izhaja iz in začne pri sebi. Ko sam razreši težavo, lahko rešuje navzven. Neobremenjeno in premišljeno takrat en človek zares lahko premika gore...

Premišljeno torej: etnični stereotipi in predsodki v nekaterih pogledih sicer so majhni in nepomembni, a tvorijo velik del naših vsakdanjikov. Hkrati so ravno ti vzrok mnogim, tudi nekaterim zgoraj navajanim obremenjujočim in destruktivnim dogajanjem.

Etnično poreklo je danes pomembno, ker so z njim povezani drugi vzvodi v družbi, s pomočjo katerih posameznik lažje oz. težje uresničuje sebe. Če si torej na Jesenicah Slovenec ali Hrvat ali druge etničnosti, ti to teoretično da ali odvzame določene prednosti, pripiše ali odpiše določene lastnosti. Vpleteni pa se s tem ne bi smeli ukvarjati, temveč bi morali racionalno razmišljati. Zagrenjenost zaradi »prednosti« ali »lastnosti« drugih namreč prav nič ne pomaga. Še več, na primer zagrenjenosti zaradi dobrin so večkrat povod za ustvarjanje ali izražanje etničnih stereotipov in predsodkov (ki se realizirajo tudi z duševnim ali fizičnim nasiljem). K manjšanju (etničnih) stereotipov in predsodkov ter k večanju tolerance pa pomaga predvsem sočutje do drugih ljudi in delovanje v skladu s svojimi željami, prepričanji, potrebami, stališči. Po tem ni zagrenjenosti.

O življenju in strpnosti v svojih knjigah zanimivo razpravlja tudi etični filozof življenjskih modrosti Arthur Schopenhauer⁶⁶. On svetuje, da nihče ne sme brezpogojno zavračati nobene individualnosti, pa če je ta še tako smešna, slaba ali bedna. Tako jo je določila narava. Jemati jo moramo kot nekaj nespremenljivega, kar mora biti, zavoljo nečesa večnega, zaradi metafizičnega principa. Namreč kot ljudje nosimo težo svojega telesa ne da bi jo v resnici občutili, tudi lastnih napak in pregreh ne opazimo tako zlahka kot napake drugih. Zato bi morali druge ljudi jemati kot lastno zrcalo, v katerem so naši grehi, napake, nečednosti in odurnosti več kot jasne. Schopenhauer še dodaja, da je na žalost večkrat tako, da smo ljudje kot kaki psi, ki lajajo v zrcalo ker ne vedo, da v njem vidijo sebe. Jaz pa verjamem, da je mnogo takšnega lajanja povezanega z etičnimi stereotipi in predsodki, ki so torej stalni odsev nam samim... Lajamo na svojo osebnost, ker je ne priznamo in ne spremenimo?

⁶⁶ Schopenhauer, 1987; Schopenhauer, 1996.

Naša družba se je v 20. in 21. stoletju razvijala in spreminjala z veliko hitrostjo. S temi spremembami smo v življenje dobili tudi konkretne situacije, ki jih prej nismo poznali. A ker vemo, da so nekatere spremembe dobre, druge pa ne, moramo slednje prepoznati in jih izključiti iz naših življenj.

Življenje z etničnimi stereotipi in predsodki, življenje z obremenjevanjem zaradi sosedove ograje ali zaradi »Bosancev, ki prevzemajo delovna mesta« in podobno, je nekaj, kar bi metaforično lahko opisali kot življenje v Platonovi votlini⁶⁷.

Opazujoč le steno od naših ograd vidimo sence ljudi, ki imajo po našem mnenju mnoge napake. So islamski fundamentalistični teroristi, kitajski mafijci, italijanski tihotapci. Ker pa te podobe videvamo vsak dan, se z njimi tudi obremenjujemo: muslimani so versko bolj pripadniški, zato imajo varno zavetje velike skupnosti; teroristi upajo napasti Američane in tako ponekod celo pridobijo ugled; kitajski mafijci bogatijo, ker obvladujejo z borilnimi veščinami in krvjo umazano azijsko podzemlje, italijanski tihotapci v domovino vlačijo ptice, s čimer ogrožajo neko življenjsko okolje, a tudi bajno zaslužijo. Vsi nekako »profitirajo«, le mi ne...

Resnica pa je povsem drugačna. Vsi ljudje imamo svoje dobre strani in napake. A za nikogar ni upravičeno posploševanje – npr. naših osebnih lastnosti na etnično skupino ali narod ali interesno skupino ipd. Zato bi morali vsi skupaj iz naše votline, pogledati čez naš plot, mejo naše občine ali države. Spoznati bi morali ljudi, v njihovi posameznosti. In se pri tem naučiti, da življenje niso le posamezne stvari, ki nas iritirajo; da to ni nehvaležen sosed ali predrzna srbkinja ali podkupljivi zdravniki. Življenje je celota vseh izkušenj. Naša naloga pa je izkusiti, torej dejansko doživeti, čim več od možnega. Da bi razumeli pestrost izkušenj, barvitost narave, cikličnost življenjskega kroga, dimenzije večnosti.

In če še povežem z otroci v VVO Jesenice: odrasli člani družbe moramo otrokom pustiti spoznavati brez naših določil, omejitev, stališč. Naj sami ugotavljajo lastnosti Srbov ali Muslimanov ali Američanov, saj bodo iz tega marsikaj spoznali in se naučili. Naša

⁶⁷ Platonovo primero o votlini lahko z različnimi interpretacijami beremo v več virih: npr. Plato, 1995; Plato, 2003.

stališča jim lahko posredujemo le, ko o tem vprašajo, takrat pa dobro premisliti preden odgovorimo. Naš govor in dejanja namreč morajo biti usklajena, da bi dosegli celosten vtis. Ker pa vtisa ne moremo proizvajati je nujno, da lastna tako in drugače omejena stališča enostavno izključimo iz vsakdana. Vsaka situacija, vsaka oseba naj nam bo novost. Neopredeljena novost.

Življenje v religijsko različnem mestu, polnem spoštovanja vseh, brez posploševanj na osnovi pripadnosti, je lepo življenje. Brez kriminala in vtikanj v posameznikova prepričanja, z zadovoljstvom vseh in visoko kvaliteto bivanja. Stik je uspel. Živimo. Ker želimo živeti življenje.

7. VIRI IN LITERATURA

➤ *DOMAČI VIRI IN LITERATURA:*

- 1) Debeljak A., Stankovič P., Tomc G. in Velikonja M. (2002): **Cooltura: Uvod v kulturne študije**. Študentska založba, Ljubljana.
- 2) Dragoš S. (2002): Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti: **Islam in suicidalno podalpsko pleme**. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- 3) Freud S. (1977): **Predavanja za uvod v psihoanalizo**. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- 4) Kopp J.V. (1968): **Sokrat sanja**. Lipa, Koper.
- 5) Kovač E. (2000/2001): zapiski **Predavanja Socialna in politična etika**. FDV, Ljubljana.
- 6) Plato (1995): **Država**. Mihelač, Ljubljana.
- 7) Plato (2003): **Izbrani dialogi in odlomki**. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- 8) Schopenhauer A. (1996): **Izbor iz spisov**. Inter-kulturo, Maribor.
- 9) Skupina za spremljanje nestrpnosti (2001): **Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti**. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- 10) Toš N. (1997): **Vrednote v prehodu I. Slovensko javno mnenje 1968-1990**. Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana.
- 11) Toš N. (1999): **Vrednote v prehodu II. Slovensko javno mnenje 1990-1998**. IDV – CJMMK, Ljubljana.
- 12) Ule M. (1997): **Temelji socialne psihologije**. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- 13) Ule M., Potokar J. in Velagič T. (1999): **Predsodki in diskriminacije: izbrane socialno-psihološke študije**. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

➤ *TUJI VIRI IN LITERATURA:*

- 1) Broch H.B. (1990): **Growing up agreeably: Bonerate childhood observed**. University of Hawaii Press, cop., Honolulu.
- 2) Brown R. (1995): **Prejudice: its social psychology**. Blackwell, Cambridge, Oxford.
- 3) Moreno J. L. (1962): **Osnovi sociometrije**. Savremena škola, Beograd.
- 4) Schopenhauer A. (1987): **Pareneze i maksime**. Grafos, Beograd.

➤ ***VIRI S SVETOVNEGA SPLETA:***

1) Factum of the Respondent Attorney general of Canada:

<http://www.hsldacanada.org/issues/articles/AG-Factum.pdf>.

2) <http://www.2020site.org/socrates/personalcharacteristics>.

3) Killen, Pisacane, Lee-Kim, Ardilla-Rey (2001): *Fairness or Stereotypes? Young Children's Priorities When Evaluating Group Exclusion and Inclusion*; Developmental Psychology, Volume 37, Issue 5: <http://www.sciencedirect.com/science>.

4) Leichtman, Ceci (1995): *The Effect of Stereotypes and Suggestions on Preschoolers' Reports*; Developmental Psychology, Volume 31, Issue 4: <http://www.sciencedirect.com/science>.

5) Statistical data for background purposes of OECD review COUNTRY: CROATIA (2000): <http://www.see-educoop.net/>.

6) Statistical data for background purposes of OECD review COUNTRY: ALBANIA (2000): <http://www.see-educoop.net/>.

7) Turner in Gervai (1995): *A Multidimensional Study of Gender Typing in Preschool Children and Their Parents: Personality, Attitudes, Preferences, Behavior, and Cultural Differences*; Developmental Psychology, Volume 31, Issue 5: <http://www.sciencedirect.com/science>.

8) Vzgoja in izobraževanje v Republiki Sloveniji (2000): <http://www.see-educoop.net/>.

PRILOGA

Sprva sem, da bi naredila kvalitetno nalogo in imela dobre neposredne podatke, načrtovala obsežnejše raziskovanje, z več metodami družboslovnega raziskovanja (opazovanje, opazovanje z delno udeležbo, skupinski intervju, polstrukturirani intervju s posamezniki). Vendar pa sva z mentorjem g.Krambergerjem, po dogovoru z ravnateljico VVO Jesenice ga.Milojko Klinar, raziskavo omejila na nekaj vprašanj z informacijami o družini in bivalnem okolju le-te, ter na tabelo z mrežo najboljših prijateljev. Prvotni načrt naj bi preveč posegal v osebno življenje otrok in njihovih družin, zaradi česar bi bilo potrebno iskati tudi privoljenja staršev v tovrstno raziskovanje; da pa bi se izognili temu, smo sestavili pričujoči načrt dela, iskane podatke pa naj bi dobila prek pogovora z vzgojiteljicami.

Hrušica

Prvo raziskovanje sem opravila 14.aprila 2003 v prostorih VVE Hrušica. Za obisk sem se dogovorila s tamkajšnjo vzgojiteljico, ki je predlagala popoldanski čas. Takrat namreč ni več veliko otrok, zato naj bi ona imela več časa za pogovor z mano.

Hruščanski otroci so po večini doma iz primestnega, nekateri tudi bolj ruralnega okolja, zaradi česar se med seboj bolje poznajo, saj niso le v majhni skupini (15), temveč tudi v približno enakem življenjskem okolju. Tisti, ki se družijo tudi izven vrtca, so dobri prijatelji.

Sicer vzgojiteljice trdijo, da je njihovo prijateljevanje vsak teden drugačno. Odvisno je od prisotnosti v vrtcu (tisti, ki večkrat manjka, je nekoliko bolj odtujen od ostalih; pa tudi oni ga bolj zadržano jemljejo medse), od osebnostnih značilnosti (pozitivne osebe s smislom za humor, dobrim vzpostavljanjem stikov ipd. so zaželeni v družbi; vsiljive osebe niso zaželeni), od trenutnega razpoloženja.

Etnična pripadnost ni bistvenega pomena pri izbiri prijateljev med hruščanskimi otroci, kljub temu pa na primer slabo znanje slovenskega jezika ovira kvaliteten odnos med njimi. To dejstvo je po mojem mnenju posledica starševske vzgoje, ki na eni strani želi otroka učiti maternega jezika, na drugi pa ravno s tem otroku otežujejo vzpostavljanje stikov v kraju bivanja.

Etnična in spolna razlikovanja se med temi otroci še ne pojavljajo, čeprav je med tistimi, ki jih pogosto varujejo stereotipni in predsodkovni starejši bratje/sestre ipd., mogoče opaziti tendence k tovrstnemu označevanju. Etiketiranje s »smrduhom«, »bosancem« ...

je tako po besedah vzgojiteljic opazno že med šestletniki, ki obiskujejo devetletno osnovno šolo.

HRUŠICA	1 PE			2 MA			3 NI			4 RO		
1. Število vseh članov v družini	6			4			4			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			2			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			2			2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

OPOMBE	*	**	***
	1 Urbano 2 Ruralno 3 Mešano	1 Prevladujejo družine slovenskega izvora 2 Prevladujejo družine neslovenskega izvora 3 Prevladujejo družine drugega izvora	1 slovenski jezik 2 neslovenski jezik 3 mešani jezik

	5 SA			6 FI			7 MAT			8 MOJ		
1. Število vseh članov v družini	4			4			4			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			2			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	2			2			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	9 EL			10 AN			11 PET			12 ŽI		
1. Število vseh članov v družini	4			4			4			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			2			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	13 GA			14 LEI			15 VER		
1. Število vseh članov v družini	3			4			3		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	1			2			1		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3

Tavčarjeva

Drugo raziskovanje sem opravila v VVE Tavčarjeva. V prostore vrtca sem po predhodnem dogovoru z vzgojiteljicami prišla v dopoldanskem času, ko so bili otroci na dvorišču. Takrat sva z vzgojiteljico imeli čas in prostor za pogovor v eni od učilnic. Jaz pa sem skozi okno otroke lahko tudi opazovala.

Skupina 15 otrok na Tavčarjevi po besedah informatorke tvori dokaj stalne medsebojne veze. Ti otroci sicer domujejo na bolj različnih koncih Jesenic, zato morda boljše prijatelje navezujejo na stalnejše videvanje – v vrtcu.

V vrtcu so se velikokrat pogovarjali o etničnosti in etničnih razlikah med ljudmi, zato otroci to bolje razumejo. Tako sami reagirajo na drugačnost (če na primer nekdo ne govori slovensko, ga sami opozorijo, da se v vrtcu govori slovensko), označbe, vezane na etničnost, pa niso negativne, temveč v pogovoru in bolj informativne narave.

Podobno tudi pri sklepanju prijateljstev ne dajejo poudarka etnični pripadnosti, veliko bolj so pri tem pomembni interesi, starost. In morda ravno zato najmlajši v skupini nekoliko izstopa.

Vzgojiteljice pravijo, da so otroci do medsebojnih razlik v smislu etničnega porekla ipd. zelo strpni, kar je posledica tudi strpne vzgoje staršev. Oni so namreč tisti, ki so otroka o tem toliko poučili, da razume dogajanje in v odnosu z »drugačnimi« ne uporablja diskriminatornih vzorcev za delovanje.

TAVČARJEVA	1 AN			2 PR			3 AJ			4 BE		
1. Število vseh članov v družini	4			4			3			3		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			1			1		
3. Število predšolskih otrok v družini	2			1			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

OPOMBE	*			**			***		
	1 Urbano 2 Ruralno 3 Mešano			1 Prevladujejo družine slovenskega izvora 2 Prevladujejo družine neslovenskega izvora 3 Prevladujejo družine drugega izvora			1 slovenski jezik 2 neslovenski jezik 3 mešani jezik		

	5 NI			6 GR			7 EL			8 ER		
1. Število vseh članov v družini	4			4			3			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			1			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	9 KA			10 DO			11 MA			12 AL		
1. Število vseh članov v družini	3			2			5			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	1			1			3			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			2			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	13 NK			14 AM			15 BI		
1. Število vseh članov v družini	5			4			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3

Tomšičeva

Poslednje raziskovanje pa sem 17.aprila 2003 opravila v VVE Tomšičeva. Tudi za tamkajšnji obisk sem se dogovorila z vzgojiteljico, s katero sva se kasneje pogovarjali. V času pogovora so bili otroci v drugi sobi oz. zunaj, tako da sem jih lahko tudi opazovala, ne da bi moje opazovanje njih motilo.

Skupina iz vrtca na Tomšičevi je večja kot prejšnji dve – ima kar 21 otrok -ki pa rišejo dokaj majhno mrežo prijateljstev. Njihovi domovi so na različnih lokacijah, zato druženja razen v vrtcu navadno ni.

Vezi med temi otroci so po večini stalne, v primerih odsotnosti pa se nekoliko spremenijo. Izoliranih posameznikov pravzaprav ni, le eden od fantov, ki je v skupini edini iz lanskoletne generacije fantov, je pogosto sam.

Pogovori o etnični pripadnosti so sproščeni in konstruktivno usmerjeni – tudi ko se sami pogovarjajo o tem, ni čutiti neke nastrojenosti proti »drugačnim«. Pogosteje, a ne zavestno oz. namerno, se po spolu družijo dekleta, saj jih združujejo tudi skupni interesi za igre.

Sicer izstopa triperesna deteljica fantov, ki so enake etnične pripadnosti in skoraj ekskluzivna skupinica; na podoben način pa se družita tudi dva druga fanta, drugačne a med seboj enake etnične pripadnosti.

V splošnem pa se med seboj dobro ujamejo, niso diskriminatorni in se vedejo prijateljsko.

TOMŠIČEVA	1 GA			2 MAG			3 MAR			4 BEN		
1. Število vseh članov v družini	4			4			5			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			3			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			2			2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

OPOMBE	*	**	***
	1 Urbano 2 Ruralno 3 Mešano	1 Prevladujejo družine slovenskega izvora 2 Prevladujejo družine neslovenskega izvora 3 Prevladujejo družine drugega izvora	1 slovenski jezik 2 neslovenski jezik 3 mešani jezik

	5 MAT			6 SČ			7 AJN			8 EL		
1. Število vseh članov v družini	4			4			4			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			2			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			2			2			2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	9 PO			10 SI			11 AND			12 KI		
1. Število vseh članov v družini	4			2			4			3		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			1			2			1		
3. Število predšolskih otrok v družini	2			1			1			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	13 EVI			14 SM			15 LOJ			16 AN		
1. Število vseh članov v družini	4			4			5			2		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			3			1		
3. Število predšolskih otrok v družini	2			1			2			1		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	17 BEL			18 ALM			19 TI			20 MRK		
1. Število vseh članov v družini	4			6			5			4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2			2			3			2		
3. Število predšolskih otrok v družini	1			1			2			2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	.1	2	3	.1	2	3	1	2	3	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3

	21 SA		
1. Število vseh članov v družini	4		
2. Število otrok v družini (do 18. leta)	2		
3. Število predšolskih otrok v družini	2		
4. Tip bivalnega okolja družine*	1	2	3
5. Etnična oznaka bivalnega okolja družine**	1	2	3
6. Prevladujoč jezik sporazumevanja v družini***	1	2	3